

PAN-TURANISTS' EFFORT FOR ALLIANCE WITH NAZI GERMANY AND NAZI GERMANY'S PAN-TURANISM POLICIES

Hakan GÖKPINAR

Okutman, Bartın Üniversitesi, hakangokpinar@hotmail.de

ORCID Numarası: 0000-0002-5965-6448

Received: 12.09.2017

Accepted: 13.12.2017

ABSTRACT

Following the Turkish-German alliance on August 2, 1914, although Germany supported the Pan-Turan activities led by Enver Pasha, Enver Pasha's activities also in Caucasia covering Baku oils conflicted with German interests, and Germany tried to prevent Enver Pasha's activities in cooperation with Bolshevik Russia and Georgia. During the period of World War II, Hitler Germany considered the Turkish-German Friendship Treaty signed on June 18, 1941 as an opportunity to plunge Turkey into the war on Germany's side against their sworn enemy, Russia. While Turkish Government preferred to maintain a balance policy by refusing to enter this war, leading Pan-Turanists in Turkey such as Enver Pasha's brother Nuri Pasha and General Hüsnü Emir Erkilet considered this friendship treaty and Germany's military clash with the Soviets as an opportunity to realize their Pan-Turanist ideals. However, considering Soviet Geography in which Turkish origin peoples also live as "German Life Space", Nazi Germany made detailed studies on Turkish peoples' ethnic, social, political and economic structures, also consulted opinions of Germany scientists who had worked on this region and on immigrants coming from that region. In light of these studies; it was determined that Caucasia did not consist of only Turkish peoples, Turkish peoples did not have Pan-Turanism awareness in a way to prompt them against Russian in a military and political way, even leaders of each Turkish people and Pan-Turanists in Turkey did not have union of ideas and hearts towards the ultimate goal. Whereas, since expansionist Pan-Turnasim conception stated during Nuri Pasha's conversations with German authorities thanks to support by German Ambassador Franz von Papen did not comply with interests of Nazi Germany that wanted to own Baku petrols unconditionally as in Germany under the reign of Willhelm II in 1918, and since Nazi Germany did not intend to change policy that would prompt Turkish Government against Russians, these talks did not yield any results. However, Germany continued to use Turkist policies in accordance with their interests independent from Turkish Government and Pan-Turanists in Turkey, while making use of Turkish origin immigrants as consultants on the one hand and establishing legions from Turkish origin soldiers taken prisoner from the Soviet army.

Keywords: Nazi Germany, Turkey, Pan-Turanism, Atatürk, Nuri Pasha, Turkic Peoples.

PANTURANCILAR'IN NAZİ ALMANYASI İLE İTTİFAK ÇABALARI VE NAZİ ALMANYASI'NIN PANTURANCILIK POLİTİKALARI

Öz

2 Ağustos 1914'teki Türk-Alman ittifak antlaşmasından sonra Almanya Enver Paşa'nın öncülüğünü yaptığı Panturan faaliyetlerini desteklemişse de Enver Paşa'nın Bakü petrollerini de kapsayan Kafkasya'daki faaliyetleri Alman çıkarlarıyla çatışmış ve Almanya Enver Paşa'nın faaliyetlerini Bolşevik Rusya ve Gürcistan ile işbirliği halinde engellemeye çalışmıştır. 2. Dünya Savaşı döneminde, 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması'nı Hitler Almanyası Türkiye'yi Almanya safında ezeli düşmanı Rusya'ya karşı savaşa sokmak için bir fırsat olarak görmüştür. Türk Hükümeti bu savaşta savaşa girmeyi reddedip denge politikasını sürdürmeyi tercih ederken Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ve General Hüsnü Emir Erkilet gibi Türkiye'deki Panturancı ileri gelenler bu dostluk antlaşmasını ve Almanya'nın Sovyetlerle askeri çatışmasını Panturancı ideallerini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Ancak, Türk kökenli halkların da yaşadığı Sovyet coğrafyasını "Alman Hayat Alanı" olarak gören Hitler Almanyası Sovyet coğrafyasında yaşayan Türk halklarının etnik, sosyal, siyasi ve ekonomik yapıları üzerine detaylı araştırmalar yapmış ve bu konuda, bu bölgeden gelen göçmen uzmanların olduğu kadar bu bölge üzerine çalışmış Alman bilim insanlarının da görüşlerine başvurmuştur. Bu araştırmalar ışığında; Kafkasya'nın salt Türk halklarından oluşmadığını, Türk kökenli halklar arasında Ruslar'a karşı askeri ve siyasi olarak harekete geçirecek ölçülerde Panturan bilincinin olmadığını, bu bilincin sadece göçmen olarak yaşayan eğitilmiş küçük bir kesimde bulunduğunu, hatta her bir Türk halkının ileri gelenleri ve Türkiye'deki Panturancılar arasında nihai amaca yönelik fikir ve gönül birliği olmadığını tespit etmiştir. Buna ek olarak, Alman Büyükelçi Franz von Papen'in desteğiyle Nuri Paşa'nın Alman makamlarıyla yaptığı görüşmelerde aktardığı yayımlı nitelikteki Panturancılık anlayışı 1918'de II. Wilhelm Almanyası'nda olduğu gibi Bakü petrollerine kayıtsız-şartsız sahip olmak isteyen Hitler Almanyası'nın çıkarlarıyla bağdaşmadığından ve Türk Hükümetini de Ruslar'a karşı harekete geçirecek bir politika değişikliğine yanaşmamasından ötürü bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Ancak Almanya, Türk Hükümetinden ve Türkiye'deki Panturancılar'dan bağımsız bir şekilde Türkçü politikaları çıkarları doğrultusunda kullanmaya devam etmiş, bir yandan göçmen Türk kökenlilerden danışman olarak yararlanırken diğer yandan Sovyet ordusundan esir aldığı Türk kökenli askerlerden lejyonlar oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nazi Almanyası, Türkiye, Panturanizm, Atatürk, Nuri Paşa, Türk Halkları.

EXTENDED SUMMARY**Objective**

In this study in which Nazi Germany's Pan-Turanism policies and relationships with Pan-Turanists were discussed, the objective is to reveal the interest union and conflict of interests in Soviet geography in relationships between Germany and Turkey during the World War II as in World War I.

Method

Therefore, published archive documents from German Ministry of Foreign Affairs used for studies conducted so far were discussed again under titles of Germany, Pan-Turanism and Pan-Turkism. Because of an extensive archival work done in Germany, it has been found out that there are many unpublished archive documents available in German Ministry of Foreign Affairs other than published ones. Besides, it was also possible to reach such documents on this topic in German Federal Archive. These newly identified documents not used in Turkey and other used archive documents were discussed again in comparison.

Findings & Results

These archive documents were again analysed by benefiting from studies by Sebastian Cwilinski, Joachim Hoffman and Jörg Hilscher who gave many studies on this subject. In original studies of these German historians, it was determined that these reseachers discussed the issue of Pan-Turanism more comprehensively compared to studies in Turkey. Especially, Cwilinski and Hoffmann gave wide coverage to interviews conducted between Turkey, Turkish Pan-Turanists and German authorities together with Turkish legions consisting of Turkish origin Soviet prisoners within the framework of Nazi Germany's Pan-Turanism activities. As a result of these analyses, news findings have been found that change or consolidate findings in published or unpublished PhD and Masters Theses in context of Germany, Turkey and Pan-Turanism during the World War II.

Conclusion and Discussion

Unpublished German Ministry of Foreign Affairs Archive Documents and German Federal Archive documents, however, corroborates the findings that the Government of the Republic of Turkey followed a policy away from Pan-Turanism ideals and expansionist activities different from union and progress government of the Ottoman Empire during the World War I. Nazi Germany approached the issue of Pan-Turanism within the framework of Near East policies. Especially, German Ambassador Franz von Papen, who adopted imperialist policies of Willhelm II and supported Pan-Turanist policies, propagandise that destruction of Bolshevism would be beneficial to Turkey both economically and politically with a view to mobilise Turkey in political and military respects. In this way, Papen reported pro-German positive atmosphere emerging in Turkish governmental circles and in the press with the Turkish-German Friendship Treaty to affect policies of the German Ministry of Foreign Affairs. However, Papen organized and supported Nuri and Erkilet Pasha's Germany visits and their talks with German authorities.

Having interviews with German authorities within the Turkish Government's knowledge, Nuri Pasha did not make necessary inferences from negative experiences with Germany in contrast to foreign policies of the Republic of Turkey. Nevertheless, lacking the enough knowledge about characteristics of ethnic, social and economic structure in the Turan geography, Nura Pasha tried to plunge Turkey into the World War II on Germany's side with the aim of realizing his Pan-Turanist ideals based on romantic motives just like his elder brother Enver Pasha had plunged the Ottoman Empire into war in the World War I. Within the framework of these efforts during his interviews with Nazi officials, Nuri Pasha criticised the foreign policy adopted by Atatürk who was against all types of expansionism, and Nuri Pasha claimed that he was more Turkish than Atatürk and requested the support of Germany. Within the framework of this support, Nuri Pasha planned to gain a victory against Soviets with the expected support to Pan-Turanists by Germany and Turkey and to be appointed as a Governor-General of Turkestan by imperialist Germany. Not looking positively to support Nuri and Erkilet Pashas' Pan-Turanist plans in practice, Germany tried to benefit from positive Germany impressions transferred to Turkish public opinion especially by Erkilet and Ali İhsan Sabis to receive support from Turkish Government and public opinion. While Germany made an effort to prompt Turkish Government against Russia by means of Pan-Turanists, on the other hand, Pan-Turanists tried to prompt Germany to establish independent Turkish States believing that Turkish Government would also take action if Germany supported Pan-Turanist movement against Bolshevik Russia in practice.

Living oppressed in Soviet geography, Turkish Peoples were under the influence of Nazi Germany's propagandas such as "...freedom to oppressed peoples..." and regarded Nazi Germany as a savior. Regarding Nazi Germany as a savior and a means to achieve goal, vast majority of Pan-Turkist immigrants supported Germany's policies; on the other hand, Pan-Turkists following Turcologist Ahmet Caferoğlu supported England's policies. Therefore, immigrant Pan-Turkists also experienced political clashes. It can be understood that policies of Pan-Turanist circles in Turkey led by Nuri and Erkilet Pashas who gave priority to Azerbaijan, Dagestan, Kazan and Tartary within Pan-Turan boundaries also conflicted with foreign policies of both Nazi Germany and Turkish Government. In addition, it has been determined that Crimean Tatar Turkish notables' and Azerbaijan Turkish notables' approaches were both independent from each other and in conflict with Nuri Pasha's projects. Above all, it is understood that almost all the Turkish peoples in the Soviet geography were against Russia and Bolshevism, outside a small number of Turkish notables who were educated within these peoples, majority of Turkish Peoples did not have Turkist and Turanist awareness which was based on "unity in language, culture and actions".

Nazi Germany appraised Turkish peoples such as Muslim Tatars and Azeris as culturally undeveloped communities like Christian Armenians and Georgians. In German documents, it was emphasized that Caucasia did not comprised of solely Turkish peoples; Christian Armenian and Georgians had influence in Caucasus. Therefore, despite the impossibility of establishing a Turkish Federation, Germany officially promised to establish a Turkish Federation in Caucasia on condition that Turkey involved in the war on Germany's side in a way to appeal to ideals of Pan-Turanists who were in line with Nuri Pasha. In addition, representatives who

consulted to Nazi Germany on behalf of Azerbaijani, Armenian and Georgian Peoples requested assistance and help from Germany to establish a Caucasian Federation that would represent all peoples of Caucasian rather than Turks only. In addition to this request, the leader of Azerbaijan Turks living in İstanbul, Khosrov bey Sultanov mentioned that Azerbaijan Turks and Caucasian Peoples had been oppressed under the tyranny of Soviet and communist regime and the people living spiritual depressions faced the threat of physical extinction, and he indicated that they were ready to provide all kinds of support to Germany since they regarded German-Soviet war as an opportunity for freedom of Azerbaijan Turks and other Caucasian peoples. Sultanov suggested that an Independent Caucasus be shaped as a colony of victorious state, Germany, and suggested that Germany provided support to cultural and economic development of this region as the unwavering master of the Caucasus region. Indicating that they were ready to continue fight on Germany's side shoulder to shoulder to save their homelands in Caucasus if Turkey did not fail in supporting this action effectively, Sultanov's such attitude showed that Azerbaijan Turks acted with Caucasian peoples independently from Turkey and Pan-Turanists circles in Turkey. Another development supporting this independent attitude is Uzbek prisoners' call for help to Hitler from German prison camps. This situation, as described by the German deputy undersecretary, Woermann, was a strategy used to ensure support from Germany by Nuri Pasha who claimed that he knew Caucasus very well in terms of ethnic, social, cultural and political senses, and whose Pan-Turanist ideal was nothing but a romantic burst of Enver Pasha's memory under the influence of Enver Pasha during his youth. The fact that Pasha gave place to ideas that Nazi Germany would leave Mosul, occupied by Britain, to Turkey after invasion if Turkey joined to the war as in the World War I shows that Nazi Germany actually did not want to establish a Turkish Federation in Caucasus and to let Baku ruled by the Turks, and such suggestions were nothing but political promises. Following conflicting of expansionist ambitions of Pan-Turanists with German interests, Germany continued to implement its plans independent from immigrant Pan-Turanists in Turkey and Nuri and Erkilet Pashas. For this reason, Nuri Pasha's Germany visa application in March 1942 and therefore, Germany's support to the Pan-Turanist were rejected. However, claiming that they had a political heritage to Turkey, Germany continued its efforts to prompt Turkey on Germany's side against the Russians by means of Pan-Turanism. In this context, Germany focused on publications related to Pan-Turanism in 1942. Failure in Nazi Germany's and Pan-Turanists' effort to include Turkey on Germany's side in the World War II protected Turkey, which did not fight a war but experienced crisis of war, against a great disaster suffered by the Ottoman Empire. Although Turkey specified its support for Germany in the fight against Bolshevism in theory, the country refused to take action against Soviet Russia without seeing Germany's concrete steps in Soviet geography. Finishing official talks in 1942 with Turkey over Pan-Turanism issue as a result of Turkey's such determined attitude, Nazi Germany subjected prisoners from Soviet army to military and political education in special camps, and established legions from these soldiers within the framework of Pan-Turanism policies.

It can be observed that obstacles before social, cultural and economic communication among world's nations have been largely overcome in the New World Order in which borders between countries are removed thanks to the most modern technology of the 21st century. Development of relationships in social, cultural and

economic senses between Turkey's Turks and their cognates living in the former Russian geography with their close historical and social connections can only be possible with developing awarenesses of both Turkey's Turks and peoples living in the relevant geography within the framework of national and spiritual common interests.

Suggestions

Considering today's international balance, political and economic realities, territorial acquisition desires of Pan-Turanist ideology in Turkey corresponding to Turan geography are impossible expectations to be realized today as in both World Wars. Nazi Germany's promises to Turkey in the New European Order considered to be established under the leadership of Germany are towards the purpose of benefiting from Turkey's geopolitical position with its rich history and cultural heritage. During the process of Turkey's full membership to European Union (EU), Turkey should notice Eurasia as much as EU membership. In this context, Turkey's establishing political, military, economic and cultural strategic partnership with Russia, Iran and China with their powerful political, social, cultural and economic relationships with Turkey's relatives in large Turan geography will recover Turkey from dependence on the Western world and allow for a large movement area. Germany will also be added to Turkey's strategic partnership to established with Russia, Iran, China and Turkish relative states. Inclusion of Germany to this Eurasia Union with its powerful economy and its quality as a locomotive of EU and directing Germany towards Eurasia shifting from US-based Great Powers should be ensured as a stabilizing factor on behalf of Eurasia and European countries.

GİRİŞ

2. Dünya Savaşı Dönemi'nin 1941-1942 yıllarında Almanya, Türkiye ve Rusya üçgenindeki Panturancı gelişmelerin temeli 1914-1918 I. Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın "Almanya' nın Reuters"i olarak nitelendirdiği gazeteci, propaganda uzmanı ve "Türk Dostu" olarak nam salmış olan Ernst Jaeckh'i Pantürkizm'in resmi yöneticiliğine teorisyen olarak atamıştır (Gökpinar, 2011: 76, 77, 243). Savaşın ilk yıllarında, -Hitler Almanyası döneminde de Nuri Paşa'ya danışmanlık yapacak olan- Werner Otto von Hentig'in başını çektiği Alman ajanları Rusya'ya karşı Orta Asya'daki Türk grupların desteğini sağlamak için yoğun faaliyet göstermişlerdir.) 1916 yılına kadar Osmanlı imparatorluğunu dolayısıyla Almanya'yı destekleme çağrısı yapan binlerce Pantürkçü ve Panislamcı bildiri Afganistan, Rusya ve Türkistan'a dağıtılmıştır. Savaşın sonlarına kadar Almanya, Berlin'de eğittiği Azerbaycan Türkleri'nden oluşan çok sayıda Pantürkçü ajanlarıyla yoğun bir şekilde Panturan faaliyetleri içinde yer almıştır (Landau, 1999: 80, 81). Şubat ve Ekim 1917 ihtilallerinden sonra Çarlık Rusyası yıkılıp da Bolşevikler yönetimi ele alınca Sovyetler Birliği savaştan çekilmiş ve Almanya ve Osmanlı Devleti de dâhil İttifak devletleriyle Brest-Litowsk Antlaşması'nı imzalamıştır. Almanya Kafkasya politikasını bu antlaşmaya kadar Osmanlı Devleti ile beraber, bu antlaşmadan sonra bu antlaşmayla Almanya' ya kıyasla daha karlı çıkan Osmanlı Devleti' ne karşı bir şekilde yürütmüştür (Çolak, 2006: 109). Mart 1918' de Sovyetlerle Almanya arasında yapılan Brest-Litowsk antlaşmasında Almanlar Bakü petrolünü kullanma hakkı karşılığında Osmanlılar'ı Kafkaslar'dan uzak tutmayı kabul etmişlerdir (Özdoğan, 2006: 154). Kars, Ardahan' dan sonra Batum ve Bakü gibi zengin petrol bölgelerinin Osmanlı Devleti' nin eline geçmesi üzerine Almanya Osmanlı ile çıkar çatışmasına düşmüş ve Osmanlı ordusunun Transkafkasya' daki ileri hareketini durdurmasını istemiştir. Almanya bundan sonra, Osmanlı hareketlerinden rahatsız olan bir diğer Kafkas ülkesi Gürcistan ile birlikte hareket etmiş ve I. Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Osmanlı' ya bir fiziki engel oluşturarak Gürcistan sınırını korumaya başlamıştır (Çolak, 2006: 113). Bununla da yetinmeyen Almanya Kafkasya' da yaşanan Türk-Ermeni çatışmalarında Ermeniler safında yer almış, bu durum Enver Paşa'da büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Alman Orduları Yüksek İdaresi'nin Enver Paşa'ya Kafkasya'daki hareketleri durdurması uyarısına Enver Paşa, bu şartlarda Almanlarla çalışamayacağı cevabını vererek istifa tehdidinde bulunmuştur. İşte tam da bu noktada Kafkasya'daki emperyalist çıkar çatışması yüzünden dört yıllık Osmanlı-Alman kader ortaklığı kopma noktasına gelmiştir. Savaşın uzamasıyla petrol ve hammadde ihtiyacı daha da artan Almanya rezerv kaynağını Osmanlılar'a kaptırmama konusunda hem fikir olduğu ve Türkler'i Almanya vasıtasıyla durdurma gayretinde olan Bolşevik Rusya ile ortak hareket etmiştir. Alman Orduları Yüksek İdaresi Enver Paşa' dan kendileri için hayati önem arzeden Bakü'ye operasyonlarını durdurmasını istemiştir. Enver Paşa ise, Almanya'nın çifte standart politikasını aratmayacak şekilde Almanlar'a bir yandan Bakü'ye girmeyeceği sözünü vermiş diğer yandan da kardeşi Nuri Paşa'ya Bakü'deki Türkler'in Ermeni zulmünden kurtarılması gizli emrini göndermiştir. 31 Ağustos 1918' de Bakü'deki Bolşevikler yönetimi bir darbe ile İngiliz yanlısı Menşevikler'e kaptırınca 17 Ağustos itibarıyla İngiliz birlikleri Bakü'ye girmişlerdir. Buna rağmen Almanya ve Rusya artık kendilerinin olmayan Bakü petrolünün paylaşımı konusunda 27 Ağustos 1918' de Osmanlı Devleti'ni dışlayan bir antlaşma dahi yapmışlardır. Ancak, hem Almanya hem de Rusya' nın çabaları 15 Eylül 1918' de Nuri Paşa

komutasındaki “İslam Ordusu”nun Bakü’ye girişini engelleyememiştir (Çolak, 2006: 119-126). Alman ve Sovyet engelinin yanısıra Enver Paşa’nın Panturan İmparatorluğu planları, Mayıs 1918 ‘de Kuzey Kafkasya’da kurulmuş olan Azerbaycan Milli Konseyi’nin planları ile de çatışmıştır. İktidardaki Azeri Hükümeti, Enver Paşa’nın öngördüğü büyük “Turan” devletinin bir parçası olmayı kabul etmediği gibi, Nuri Paşa’nın Nisan 1918’de kurulmuş olan (ki Nisan 1920’de yıkılmıştır) Bağımsız Kafkas Azerbaycanı ulusal devletinin siyasal düzenine müdahale etmesine de sert tepki göstermiştir. (Özdoğan, 2006: 154) Almanya bundan sonra Türkler vasıtasıyla Bakü’ye asker sokmak istemişse de bir sonuç alamamış, itilaf devletlerine karşı savaşın genel gidişatı Almanya ve Osmanlı Devleti’nin aleyhine dönünce her iki devlet de itilaf devletlerinden barış talep etmek zorunda kalmıştır (Çolak, 2006: 119-126). Her ne kadar Talat ve Cemal Paşalar 3 Kasım gecesi Almanya’ ya doğru hareket etmişlerse de Enver Paşa Ak Mescit’te kalıp Kafkasya’da Pantürkçü faaliyetlerini sürdüren amcası Halil ve kardeşi Nuri Paşa’nın yanına geçmek istemiştir. Almanlar’ın da tesiriyle bunda başarılı olamayan Enver Paşa Nisan 1919’da Berlin’e yerleşmiş ancak 1921 yılının Ekim ayında Teşkilat-ı Mahsûsa’nın yardımıyla Berlin’den Batum’a ve oradan da Buhara’ya geçmiştir. Moskova’ya, “Buhara, Hivave Türkistan Orduları Başkumandanı” sıfatıyla bir ultimatö göndermiş olan Enver Paşa, Buhara Emiri ile yazışmalarında “Büyük Devrimci Turan Orduları Kumandanı” imzasını kullanmıştır. Ne Basmacı militanları ile işbirliği girişimleri, ne de Başkirdistan’dan Zeki Velidi dahil olmak üzere çeşitli Türk liderlerle yakınlaşma gayretleri Bolşevikler’e karşı direniş cephesi örgütlenme çalışmalarına katkı sunmamıştır (Özdoğan, 2006: 155). Enver Paşa’nın Panturan faaliyetlerini 1918 yılı itibariyle somut bir şekilde engellemeye çalışan Almanya Enver Paşa’nın Kafkasya ve Orta Asya’daki İngiliz ve Rus egemenliğine karşı Panturancı faaliyetlerini yakından takip etmeyi sürdürmüştür. Panturancı askeri ve siyasal faaliyetlerinden hoşnut olunmayan Enver Paşa’nın fetih hareketlerini Alman basını, Napoleon Bonaparte’ın Avrupa fetih hareketlerine benzetmiştir. 26 Haziran 1922 “Taegliche Rundschau” gazetesi alaycı bir üslub taşıyan “Enver Bonaparte” başlıklı makalesinde Enver Paşa’yı “Şark’ın Kayzeri [Kaiser des Orients]” olarak nitelendirmiştir (Gökpinar, 2011: 254, 255). Almanya’nın Sovyetler’e karşı Barbarossa hareketi hazırlıkları sürerken, Nisan 1941’de Alman Dışişleri Bakanlığı Doğu Seferi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bunun için Elçi Grosskopf başkanlığında “Rusya Komitesi (Russlandskomitee)” oluşturulmuştur (Zur Mühlen, 1971:68).

Nisan 1941’de Alman Dışişleri Bakanlığı Doğu Seferi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bunun için Elçi Grosskopf başkanlığında “Rusya Komitesi (Russlandskomitee)” oluşturulmuştur (Zur Mühlen, 1971:68). Türk-Alman Dostluk Antlaşması 18 Haziran 1941’de imzalanmadan yaklaşık bir ay öce Türk-Alman görüşmeleri yoğun bir şekilde sürerken, Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Paşa, 20 Mayıs 1941’de Almanya’nın Moskova Büyükelçisi Schulenburg’un Alman Dışişleri Bakanlığı’na bildirdiğine göre “Türk-Alman Silah Dostluğu’nu yeniden oluşturmak ve Panturan düşüncelerine dayanarak Türkistan Halkları’nın birleştirmek” yolunda Almanya’ya hizmet etme teklifini sunmuştur.¹ Nuri Paşa’nın herhangi bir somut katkı sunduğuna dair somut veriler olmamakla birlikte Türk-Alman Dostluk Antlaşması 18 Haziran 1941’de imzalanmıştır (Hilscher,2012:279).

¹ ADAP: Serie:E, 1941-1945, Band III: 16. Juni bis 30. September, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974: 230, Dipnot: 2, Dok: 135

NAZİ ALMANYASI-BOLŞEVİK RUSYA KISKACINDA TÜRKİYE VE PANTURANCI EĞİLİMLER (1941)

“18 Haziran 1941’de alelacele imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması (Hilscher, 2012:279, 280) ve 22 Haziran 1941’de Hitler Almanyası’nın Bolşevik Rusya’ya Barborassa Harekatı’nı başlatması üzerine Rusya Komitesi Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Sovyet milletleri sorunuyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu çerçevede uzun süre Şark’ta yaptığı görev vesilesiyle çok sayıda Türk kökenli göçmenle, Türk asker ve siyasetçiyle bağlantısı olan Elçi Werner Otto von Hentig, Güneydoğu Avrupa halklarından Kafkaslar, Kırgızlar ve Tatarlarla ilgili meselelerle ilgilenmek üzere görevlendirilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Pantürkist düşüncenin dostu, II. Willhelm politikalarının takipçisi ve bir Asya savaşı olan Almanya’nın eski şansölyesi ve yeni Ankara Büyükelçisi Franz von Papen olmuşur (Mangold-Will, 2013:269,270; Glasneck, 1976: 101,102). Franz von Papen’in amacı; ileri gelen Pantürkistler vasıtasıyla Atatürk’ün dış politika çizgisini sürdüren, Panturancılığa mesafeli duran ve savaşta tarafsızlık politikasında ısrarcı olan Türk Hükümetini Ruslar’a karşı Alman saflarında savaşa sürüklemektir. Bu amaç doğrultusunda birçok Türk kökenli ileri gelen eğitimli göçmeni Berlin’e görüşmeler yapmaları için göndermiştir(Zur Mühlen, 1971: 69, 70).

Hitler Almanyası’nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen 14 Temmuz 1941’de Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop’a verdiği Türkiye raporunda Alman-Sovyet Savaşı’nın başlamasının Türk siyasiler arasında yarattığı memnuniyete, bunun Türk basınındaki yansımalarına ve bunu fırsat bilerek Almanya’nın Türkiye’nin dış politikasına etki etme gayretlerine dikkat çekmiştir. Bu meyanda, Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay’ın “[...]Almanya kaybederse, Pasifik’le Atlantik, donmuş denizlerle sıcak denizler arasında bütün insanıyet köklerinden oynayacaktır. Almanya kazanırsa, Rusya alemleri dağılıp bölünecek, komünist enternasyonalin mabedi yıkılacaktır[...]Avrupa kıtasında dün birbirini boğazlıyanlar, bugün Kremlin hakimiyeti kabusundan korunmak için saf saf birleşiyor. Bir haclı seferler mistiği, siyasi ve iktisadi tehlike ve rekabetleri[...]”² ifadelerine atıfta bulunmuş ve Almanya’nın Sovyet saldırısının Türkiye’de yarattığı memnuniyete dikkat çekmiştir. Türkiye’de oluşan bu yeni atmosfer ışığında, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşmelerde Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Paşa hakkında da bilgi veren Papen, bu ikisine, Bolşevizm’in halledilmesinin Türkiye’nin doğal çıkarları arasında olduğundan bunun Türkiye’yi Alman safına yönlendirmesi zorunluluğundan söz etmiştir. Almanya’nın Sovyetler’i yenilgiye uğratmasından hemen sonra uzun zamandan bu yana tartışılan Almanya öncülüğünde Avrupa’nın Yeni Düzeni oluşturulmaya başlandığı vakit, Türkiye için Almanya liderliğindeki Avrupa’ya mı ait olacağı yoksa İngiliz-Amerikan ve Rus cephesinin bir sarkacı olmaya devam mı edeceğine dair karar aşamasının geleceğini söylemiştir. Bu bağlamda Papen, Türk devlet adamlarına, Avrupa çıkarlarına hiç hizmeti olmadığını ve hatta Avrupa’nın azılı düşmanı olduğunu iddia ettiği İngiltere’ye karşı Türkiye’nin bir Avrupalı devlet adayı olarak tavır almasını telkin etmiştir.³ Papen, Türk Dışişleri yetkilileriyle yaptığı görüşmeler sonrasında Türk Hükümetinin dile getirdiği ve dile getirmediği arzularını açıklamıştır: Türk Hükümeti’nin dile getirdiği arzu, Bolşevizm’in mağlup edilmesinden sonra Alman imparatorluğunun hayat alanı ve Doğu’da

² Ulus, 11 Temmuz 1941

³ Akten Zur Deutschen Auswaertigen Amtes (ADAP) 1918-1945: Serie D:Bd. XIII.1, Sechster Band – Erster Halbband; 23. Juni bis 14. September 1941,Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1970: 147, Dok: 125

hammadde ihtiyacı doyumuna ulaşmasıdır. Ancak dile getirmedığı arzusu, Alman birlikleri Türkiye'nin ilgi alanındaki Kafkasya'ya yaklaştıkça Türkler'in bu bölgelerin geleceği hakkında Almanya ile konuşmak için vesile olmasıdır. Bu bağlamda Harp Akademileri Komutanı Panturancı Ali Fuad Erdem ile görüşmesine de değinen Papen, Erdem'in Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulmasını en iyi çözüm olarak değerlendirdiğini, Kafkasya'da da Almanya tarafından az ya da çok Türklükle akraba topluluklardan müteşekkil bir federasyon kurulmasının Türkiye'de memnuniyetle karşılanacağını belirttiğini bildirmiştir. Bu tampon Türk devletlerinin Türkiye'ye uzun vadeli olarak Rus baskısından kurtulma olanağı ve eş zamanlı olarak Türkiye'nin ekonomik durumunun geniş ölçüde düzeleceği öngörüsünü dile getirmiştir. Bundan başka Papen, Türk kamuoyunun İngiltere'nin çıkarlarının Bolşeviklerinkine içiçe geçmiş olmasından rahatsızlık duyduğunu iddia etmiştir.⁴ İngiltere'nin kuzeydoğu cephesinde Irak ve İran üzerinden Kafkasya'da Bolşeviklerle birleşmesi ihtimali ve güneydoğu cephesinde Suriye'de hâkimiyet kurmasıyla birlikte Türkiye'nin siyasi, askeri ve ekonomik olarak daha fazla İngiliz baskısına maruz kalacağını belirtmiştir. Türkiye'nin bu durumdan ancak Almanya ile uzlaşmak suretiyle kurtulabileceğini savunan Papen, Rus coğrafyasındaki askeri ve siyasi durum olgunlaşınca Avrupa'ya yeni nizam verilmesi çalışmaları çerçevesinde Türkiye aracılığıyla İngiltere'ye barış teklif edilmesini önermiştir. Böyle bir girişimin İngiltere tarafından büyük bir olasılıkla tekrar reddedilecek olan bu barış teklifinin Avrupalı olma iddiasındaki Türkiye'yi İngiltere ile ittifakını sonlandırarak Avrupa cephesine daha doğrusu Almanya safına geçmeye ikna edeceği inancını dile getirmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut sorunların Almanya tarafından kullanılması halinde, Almanya'nın Türkiye'yi "İttifak-Dostluk" ikilemi içinden almayı sağlayabileceği düşüncesini ortaya atan Papen, bunun Türkiye'ye siyasi veya askeri bir baskı uygulanmasıyla değil, tam tersine yavaş yavaş psikolojik etki altına alarak ve barışla anılan kurucusu Atatürk'ün tarihsel gelişimiyle büyüyen Türkiye'ye bir "Avrupalı Ödevi" yaratmak ve bu yöntemle Türkiye'ye dünya siyasetinde yeniden birinci dereceden pozisyon vermek suretiyle yapılmasını önermiştir.⁵

ALMAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NIN PANTURANCILAR VE PANTURANCILIK HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

6. Ağustos 1941'de Papen, Berlin'i bu görüşlerini perçinleyen gelişmelerden haberdar etmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'de geniş ve nüfuzlu bir çevrenin Almanya'nın Sovyetler'e karşı ilerledikçe Rus İmparatorluğu'nun gelecekteki siyasi şekillenmesi hakkındaki sorunla ilgilendiklerini belirtmiş ve bu ilginin temelinde sadece Ural-Volga arasında oniki milyon ve toplamda kırk milyondan fazla Türk kökenli halkın ve Müslümanın Rus sınırları içinde yaşadığını göstermiştir. Türkiye'deki Sovyet coğrafyasına bu ilginin Almanya'nın da Türkiye ile olan ilişkilerine de olağanüstü bir önem kazandırdığına dikkat çeken Papen, nüfuz sahibi Panturancı Türkler'in kendisine Türk Hükümetinin İngiliz yanlısı politikalarının Sovyetler'e karşı kazanılan Alman zaferleriyle elde edilebilecek edimimleri olanaksız kıldığını, son bir Türk'ün dahi Türk ırkı bilincine sahip bir şekilde Turan coğrafyasındaki dileklerini İngiltere ile değil de sadece Almanya ile başarabileceklerini söylediğini bildirmiştir. Bu bağlamda Papen, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Panturancılar'ın beklentileri ve çalışmaları doğrultusunda doğan bu olanağa siyasi olarak somut bir şekil verilip verilmeyeceğinin söz konusu olduğunu açıklamıştır. Bu

⁴ ADAP: Serie D, XIII. 1, a.g.e.:148, Dok: 125

⁵ ADAP: Serie D, XIII. 1, a.g.e.: 149, Dok: 125

yolda öncelikle Türk basınında ve radyo programlarında etnik nedenlerle Almanya'nın Panturan ideolojisine bunu hediye ettiğinin açıkça belirtilmesini, Türk basını tarafından da alıntılanabilecek, Rus imparatorluğunun siyasi olarak yeniden şekillendirilmesinde Türk-Alman ortak çıkarlarına ve bu meyanda Türkler'in bizzat kurban vermeden bunun meyvesini alamayacaklarının vurgulandığı makalelerin yazılmasını önermiştir.⁶ Bundan başka, Sovyet cephesinde ele geçirilen Turan kökenli ve Müslüman esirlerin ivedilikle özel bir kampa yerleştirilerek diğer esirlerden izole edilmelerini tavsiye etmiştir. Bu esirlerin uzman kişilerce aydınlatılıp savaşçı ruhu canlandıran ve tetikleyen eğitim ve öğretime tabi tutulmalarının da bir yöntem olarak kullanılmasını ve bu esirlerin daha sonra Almanya adına savaşmaları için özel görevlerle Türkiye üzerinden eski vatanlarına uçaklarla indirilmelerinin planlanmasını öneren Papen, Ruslar'a karşı Almanya için bir fırsat olarak gördüğü Panturancılık'ın gerçekleştirilmesi yolunda nüfuz sahibi Panturancılarla görüşülmesini telkin etmiştir. Bu Panturancılar arasında Alman General Kress von Kressenstein ile 1918'de Bakü'de askeri faaliyetlerde bulunmuş olan, İstanbul'da yaşayan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'yı ve bu arada Kuzey Kafkasya'lı İmam Şamil'in oğlu Said Şamil'i tavsiye etmiştir. Şamil'in Alman Hükümetinin Panturancılık konusunda Kafkasya'da bir hareket oluşturmak ve bunun için de uygun kişileri buraya göndermek için doğru zamanın geldiğini ve hatta Alman Hükümeti ve Türkiye ile bir uzlaşma ve dahası Alman Dışişleri'nin rahatça ulaşabileceği Fransa'da yaşayan Sultan Kılıç Giray, Mirza Bey Kulattı ve Adil Bey Kulattı ile Varşova'da yaşayan ve Polonya saflarındaki subay kışlasındaki Bahaddin Nurş gibi nüfuz sahibi, yetenekli Panturancılardan yararlanılması teklifini iletmıştır. Bu veriler ışığında Papen, Panturancılık politikasında nüfuz sahibi Panturancılar'dan yararlanılıp yararlanılmaması konusunda atılacak adımlarda Berlin'in tutumunu bildirmesini istemiştir.⁷

Papen'in talebi doğrultusunda, Alman Dışişleri Bakanlığında Elçi Hilger ve Grafen von der Schulenburg yaptıkları ve 3 Ağustos'ta Papen'a aktardıkları değerlendirmede, Türkiye'deki geniş ve nüfuz sahibi Panturancı çevrenin eski Rus imparatorluğunun yeniden şekillendirilmesine ilgisinin ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği'nin petrol kazanımının dörtte üçüne tekabül eden Bakü'deki Nafta Antlaşması'nın var olması şartına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle de Almanya'nın bu petrol bölgelerine Türkler'in sahip olmasına veya kontrolleri altında tutmalarına rıza gösterme niyetinin olmadığı kararının verildiği Papen'a bildirilmişlerdir. Bununla birlikte, Panturancı ileri gelenlerin iddia ettikleri gibi Almanlar'ın Ruslar'a karşı elde ettikleri zaferlerle bu coğrafyada otomatik olarak Panturancı hareketin oluştuğu görüşünün kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Alman Dışişleri'nin değerlendirmesine göre, Azerbaycan'da başkent Bakü'de ve Türkistan'da belli başlı sosyal tabakalarda Panturan ideolojisi yankı uyandırır da, Sovyetler Birliği'ndeki geniş Müslüman nüfus arasında Panturancı bilincin propagandayla harekete geçirecek kadar güçlü olmadığı belirtilmiştir. Panturancı düşüncenin ilgi gördüğü sosyal tabakalarda sadece ya cami dostu ya da eskiden sahip oldukları mal varlıklarına üzülen kesimden ibaret olduğu ve bunların sesinin Panturancı bir halk hareketi oluşturmaya yeterli olmadığı kanaati dile getirilmiştir.⁸

⁶ Büyükelçi Papen'dan Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 25 Temmuz 1941, PA AA, R 261174: 58

⁷ Büyükelçi Papen'dan Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 25 Temmuz 1941, PA AA, R 261174: 59

⁸ Müsteşar Hilger'den Büyükelçi Papen'a, 3 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 61

Kafkasya halklarının ve Türk halklarının tamamının aynı kategoride değerlendirilmesinin yanlış olduğu ve Transkafkasya’da yaşayan üç büyük halktan Türkiye’nin de komşusu olan Ermeniler’in Müslüman olmadıkları ve hatta Türkiye’ye azılı düşman oldukları hatırlatılmıştır. Sadece Azerbaycanlılar’ın bir Türk halkı olduğu ve Türklüğün doğal eğilimlerine sahip oldukları, ancak bunların da Bakü’deki petrol bölgelerine konsantre oldukları belirtilmiştir. Kazan ve Kırım’daki Tatarların ise, Müslüman olmalarına karşın kendilerini harekete geçirebilecek Panturancı düşüncelerden uzak oldukları tespitine yer verilmiştir. Türk halkları arasında bunlardan geriye sadece Türkistan’daki Türk halkın kaldığı, bunları bir ayaklanmaya kıskırtmak için sadece insanlara, silahlara ve paraya değil Türkistan’a ulaşmayı olanaklı kılacak yollara ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan, bu hedef doğrultusunda iç siyasi olaylarıyla meşgul olan ve nüfusunun bir kısmı Türk kökenli olan İran’dan panturancılık politikası için bir yardım beklenemeyeceği hatırlatılmıştır.⁹

Panturancılık politikasının uygulanabilirliği ve Kafkasya’da bir Türk Federasyonu kurulmasına ilişkin Dışişleri Bakanlığı’ndan gelen bu olumsuz değerlendirmeye rağmen, iki gün sonra Papen, Ankara’da Panturancı çevrelerden Almanya’ya Panturancılar hakkında istihbari bilgi aktaran Türklerle yaptığı görüşmelerde edindiği bilgileri Dışişleri Bakanlığı’na aktarmıştır. Papen’in ismini saklı tuttuğu Panturancılık ve Türk dış politikası hakkında uzman kişilerden edindiği bilgiye göre; Rusya’da Alman askeri başarıları arttıkça, Türk Hükümet çevreleri Türk-Rus sınırının ötesindeki ırk akrabalarının ve özellikle de Azerbaycanlılar’ın kaderiyle daha fazla meşgul olmaya başlamışlardır. Bu Hükümet çevrelerinin 1918’deki tarihsel olaylara ve petrol bakımından zengin olan bu bölgeye dâhil olma eğilimindedirler. II. Abdülhamit dönemindekine benzer hizmetler sunan uzmanlardan müteşekkil bir komisyona materyal toplamak, ülke içinde ve dışındaki Türk göçmenler arasında, özellikle İran Azerbaycanı’nda yeni Türkiye’yi Hazar denizine kadar doğusundaki Türklerle meskün bölgelerle birleştirmek için propaganda yapma görevi verilmiştir. Alanında uzman bu Panturancı Türk’ün Papen’a verdiği bilgiye göre, bu komisyonun başkanı kendini Tatar Türk’ü olarak niteleyen İstanbul Milletvekili Şükrü Yenibahçe’dir. Bu komisyonda yer alan diğer şahıslar arasında Almanlar’a da çok tanınan bir isim olan Enver Paşa’nın kardeşi İslam Orduları komutanlığı yapmış, ağabeyinin Panturan planlarını gerçekleştirmek isteyen Nuri Paşa vardır. Bir başka dikkat çeken isim ise, İstanbul Üniversitesi’nde Profesörlük görevindeyken Atatürk ile yaşadığı bir sürtüşme nedeniyle görevini terkedip Viyana ve sonrasında Halle’de akademisyenlik yapan Zeki Velidi Başkır’dır.¹⁰

Papen’e bilgi aktaran bu uzman, bu komisyon içinde Türkolog Ahmed Caferoğlu’nun Londra’da General Sikorsky’nin yönetimindeki “Prometheus” organizasyonuna yakın bir kişi olduğunu ve istihbari çalışma yaptığı ve Almanya’nın muhtemel bir Panturancılık projesinde birlikte çalışılmayacak kadar güvenilmez olduğunu belirterek Papen’i uyarmıştır. Ahmed Caferoğlu’nun aksine Kabil’de Türkiye Büyükelçisi olarak aktif görevde olan Memduh Şevket’in Ahmet Caferoğlu ile aynı kefiye konulamayacağı ve gerçek bir Doğu Türk’ü dostu olduğunu belirtmiştir. Azerbaycan dışında Doğu Türklüğü, dolayısıyla Volga Türkleri, Tatarlar, Türkmenler vs. gündeme geldikçe Ankara’daki Türk Hükümet çevrelerinin müstakil ve dışa karşı bağımsız, ancak Batı

⁹ Müsteşar Hilger’den Büyükelçi Papen’a, 3 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 62

¹⁰ Büyükelçi Papen’dan Müsteşar Hilger’e, 5 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 66

Türklüğünün siyasi ve kültürel “Danışman” olarak etkili bir rol oynayacağı bir Doğu Türk İmparatorluğu kurulmasını planlamaktadırlar. Ancak Türk Hükümet çevrelerinin bu planlarının, Doğu Türkler’inin kendi planlarıyla örtüşmediği ve Doğu Türkler’ine göre bir araya toplanmış karışık topluluklardan oluşan Anadolu Türkleri’nin öz Türklükleri’ni kaybettikleri kanaatindedirler ve bu durum da henüz gerçekleşmiş bir durum olmayıp yıllar öncesinden gerçekleşmiş bir kayboldur. Türkiye’deki Türkler Bakü’den bakıldığı zaman sadece Türkçe konuşan Levantenler’den farksız göründüklerinden kendileriyle mümkün olduğunca az ortak ilişki içinde olmak istemektedirler. Bunun temel nedeninin Osmanlı Sarayı’nda ve İmparatorluğu’nda yüksek memuriyetler de dahil olmak üzere memuriyetlerin çok az bir kısmının Türkler’den oluştuğunu hatırlatmıştır. Bu kanaatin öncülüğünü İranlı bir Generalin yaptığı ve Bakü’deki Türklerle kan akrabalığına inanan Tebriz’deki Azerbaycan Türkleri arasında da geniş çapta tartışıldığı ve onaylandığına işaret etmiştir.¹¹ Bütün Azerbaycan Türkleri arasındaki bu hareketin geçmişten bu yana bilinen öncüsünün “Musavat (Eşitlik) Partisi”nin lideri Mehmet Emin Resulzade olduğu bilgisini aktarmıştır. Eski Rus darbesi muhtevasında bir devrimci ve Stalin’in eski yakın dostu olan Resulzade’nin Stalin ile yollarını ayırdıklarını hatırlatan uzman, İngilizler’e yakın ve Alman karşıtı olan Prometheus üyeleriyle bağlantısı olduğundan kendisine karşı dikkatli olunması kaydıyla Almanya’nın Resulzade ve yaveri Bala ile çalışabileceğini belirtmiştir.¹² Buna karşın Sikorsky’nin istihbarat ağında olan Volga Tatar’ı Ayaz İshaki ve Kırım Tatar’ı Cafer Seyidahmet ile çalışılmaması gerektiği konusunda da uyarıda bulunmuştur. (Zur Mühlen, 1971: 70) Ancak Papen’in aktardığına göre, yine Alman Büyükelçiliği ile yakın temasta olan bir başka Pantürkçü kuryeye göre bütün geçmişleri ve ekonomik bağlantılarıyla yeni bir Azerbaycan’da güvenilir bir rol oynayamayacak ve hiçbir surette güven vermeyen bu bütün zikredilen eski “bekçiler”den vazgeçilmelidir. Yine bu görüşe göre, yeni Azerbaycan devleti diğer Doğu Türkleri’nin yükünü omuzlamak istememektedir. Buna gerekçe olarak Volga Türkleri’nin, Tatarların, Türkmenler’in vs. yerleşim kültürü bakımından hiçbir surette kapalı bir yapıya sahip olmadıkları ve hepsinden önemlisi bunların ekonomik olarak zayıflıklarının bağımsız bir devlet kurmalarına yeterli olmadığı, aksine bunun için daha çok fazla zaman ihtiyaçları olduğu,¹³ bunları bir devlet varlığına ulaşacak bir gelişimleri sağlamanın da Azerbaycan’daki devrim hareketinin kendine vazife olarak görmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, bu Türk toplumlarının müstakil bir devlet olabilmelerini sağlayacak gelişimin oluşmasının Ruslar’a bırakılmayıp, Alman organizasyonunun ve tecrübesinin müteakip gelişmelerde etkili ve belirleyici olmak kararlılığını sürdürmesini tavsiye etmiştir.¹⁴

Alman Dışişleri Bakanlığı, Rus coğrafyasında ve Kafkasya’da yaşayan Müslüman Türklerle birlikte bir Panturancılık hareketinin yürütülüp yürütülemeyeceği konusunda araştırmalar yaptırmayı sürdürmüş ve Alman Dışişleri Bakanlığı’na gelen raporlarda Kafkasya’daki durumun Panturancı Türkler’in iddia ettikleri siyasal yapıdan farklı bir durumda olduğu yönünde bilgiler edinmiştir. 29 Temmuz 1941’de, Dr. Mühendis Achenbach’ın “Kafkasya’da Hamilik” başlığıyla yazdığı raporda, Kafkasya nüfusunun Balkan halkları gibi bir tutum içinde bulunduğunu bildirmiştir. Papen’a daha önce Hilger ve Schulenburg’un işaret ettiği gibi Kafkaslar salt Türk ırkından olan halklardan değil farklı ırklardan oluşmakta olduğundan Kafkas coğrafyası hiçbir zaman

¹¹ Büyükelçi Papen’dan Müsteşar Hilger’e, 5 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 67

¹² Büyükelçi Papen’dan Müsteşar Hilger’e, a.g.b.: 68, 69

¹³ Büyükelçi Papen’dan Müsteşar Hilger’e, a.g.b., PA AA, R 261174: 68,69

¹⁴ Büyükelçi Papen’dan Müsteşar Hilger’e, a.g.b., PA AA, R 261174: 69

huzur bulamamıştır. Bu coğrafyada yaşayan “Tatar” Müslüman Türkler’in kültürel bakımdan Ermeniler’e ve Gürcüler’e nazaran geri oldukları, Gürcüler’in Hristiyan ve Müslüman olarak iki gruba ayrıldıkları ve sadece tamamı Hristiyan olan Ermeniler’in dinsel ve ırksal bütünlük arzettiklerine dikkat çekmiştir.¹⁵ Güçlü büyük bir devletin bu bölgeyi hakimiyet altına alması halinde bu halklar arasındaki sürtüşmelerin sona ereceği öngörüsünde bulunan Dr. Achenbach, petrol, maden yatakları ve çok çeşitli tarımsal ürünler gibi zengin yer altı ve yerüstü zenginliklerine, doğal güzelliklere sahip bu bölgenin Karadeniz’e bağlantısının sağlanmasıyla İran’dan Tuna’ya dolayısıyla Güneydoğu Avrupa’ya ve hatta Akdeniz’e kadar doğrudan ticaret imkanı doğacağını belirtmiştir. Bu nedenlerle, bu bölgenin Almanya’nın hamiliği altına alınmasının ve Avrupa topluluğuna dahil edilmesinin, Almanya’nın Orta Asya ve Güney Asya ile olan ticaretini garanti altına alacağını, ayrıca Rus tehdidinden muzdarip Türkiye ve İran’ı rahatlatacağını öngörüsünü dile getirmiştir.¹⁶ Bununla birlikte, Kafkasya’daki halklar Papen’in ve Papen ile diyalog halinde olan Nuri Paşa gibi Türkçüler’in Kafkasya’da bir Türk Federasyonu planıyla çelişir şekilde, Kafkasya’nın birbirinden farklı etnik kökenlerinden ve inançlarından, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan halkları adına Azeri Adem Alibey, Ermeni Al Katasyan, Gürcü A. Namitog ve A. Cenkelî’nin ortak imzasını taşıyan Ribbentrop’a hitaben Fransızca kaleme aldıkları mektupta Hitler komutasındaki Alman kuvvetlerinin Rusların Bolşevik etkisini sona erdirmek için Sovyet topraklarında Doğu’ya doğru ilerleyişinden övgüyle bahsetmişlerdir. Bolşevikler yüzünden ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını kaybettiklerini ve yirmi yıldır Bolşevik zulmü altında ezildiklerini belirterek, Almanların ve müttefiklerinin ilerleyişini Azeri, Ermeni ve Gürcü Kafkas halklarının kurtuluşu ve yeni bir ulusal hayata başlangıç yapmak için bir garanti olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Hitler’in kuracağı Yeni Avrupa Düzeni’nde, Kafkas halklarının Almanların yardımıyla, özgür iyi komşuluk ilişkileri içerisinde, Avrupa halklarının oluşturduğu büyük ailenin içinde yaşamayı istediklerini belirtmişlerdir. Bir Kafkas federasyonu altında birleşerek ulusal yaşamlarını kurmayı ve toprakları üzerinde yeni bir düzen kurmayı isteyen Kafkas halklarının, Almanlar’ın da bunlarla aynı amaca yönelmiş olduklarına inandıklarından tüm desteklerini Almanlara sunmaya hazır olduklarını açıklamışlardır.¹⁷ 11 Ağustos 1941’de Ribbentrop, Papen’a Türkler’i Almanya için kazanmak için daha önce de sunulan Kafkasya’daki Türk Federasyonu, Adalar sorununun çözümü, güney sınırlarında düzenlemeler gibi toprak kazanımı sağlayacak tekliflerin yeniden önerilmesini ve Türkler’i Almanya’nın İngiltere’yi Ortadoğu’da her halükarda alt edebilecek güçte olduğuna inandırmaktı. Bu nedenle, Türk egemenlik sahasında Almanya’ nın hiçbir planının olmadığına inanandırılması ve Almanya’ nın Panturan projelerini Türkiye’nin yardımıyla gerçekleştirilmesinin formülünün “[...]Türkiye’ nin şu ana kadar uyuyan emperyal eğilimlerini her açıdan destekleyip uyanık tutmak [...]” şeklinde açıklamıştır.¹⁸

¹⁵ Dr. Achenbach’tan Alman Dışişleri Bakanlığı’na, 29 Temmuz 1941, PA AA, R 261174: 53

¹⁶ Dr. Achenbach’tan Alman Dışişleri Bakanlığı’na, 29 Temmuz 1941, PA AA, R 261174: 54

¹⁷ Azeri Adem Alibey, Ermeni Al Katasyan, Gürcü A. Namitog ve A. Cenkelî’den Ribbentrop’a Mektup, 17 Temmuz 1941, PA AA, R 261174: 51, 52

¹⁸ ADAP: Serie D: Band XIII. 1, a.g.e.:252 – 254, Dok: 194

NURİ PAŞA'NIN BERLİN'DE NAZİ ALMANYASI İLE GÖRÜŞMELERİ VE GENERAL ERKİLET'İN ALMAN CEPHESİ GEZİSİ

Türk-Alman Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasına Nuri Paşa'nın herhangi bir katkı sunup sunmadığına dair somut veriler olmasa da, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın Türk-Alman Dostluk Antlaşması'nı Panturancılık faaliyetleri için bir fırsata çevirmek istediği görülmüştür. 18 Haziran'da imzalanan bu antlaşmadan iki hafta sonra, Hitler'in Temmuz başından itibaren direnen Ruslar'a karşı Smolensk'teki başarısı Panturancı Refik Saydam, müttefik yanlısı İnönü'ye rağmen Almanya ile Türk halklarının geleceği konusunda görüş alış verişinde bulunmak üzere öncelikle Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'yı Berlin'e Türk Hükümetini temsilen gönderme girişiminde bulunmuştur. Alman saflarında Berlin'den çok daha fanatik bir şekilde Panturancılık hareketinin desteklenmesi taraftarı olan Papen, Nuri Paşa'nın Berlin'de diplomatik görüşmeler yapmasını, General Hüsnü Emir Erkilet ve Ali Fuat Erden'in Doğu Cephesi gezisini Alman Dışişleri Bakanlığı'na önermiş, bunu organize etmiş ve bu talep Berlin tarafından Temmuz 1941 sonunda onaylanmıştır. 17 Ağustos'ta Papen, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Türk-Alman Dostluk Antlaşması ve sonrasında da Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasının Türkiye ile panturancılık politikasını gerçekleştirmek için elverişli şartların oluştuğunu bildirmiştir. Bu çerçevede, Nuri Paşa'nın Leipzig'teki fuara geleceğini, Nuri Paşa'nın Panturancı politikasıyla bir imparatorluk kurma eğiliminden yararlanılmasını ve bu heveslerin sonuna kadar teşvik edilmesini önermiştir. Papen'a göre, 1918'de Kress von Kressenstein ile birlikte Kafkasya'daki operasyonlara katılmış olan Nuri Paşa, Panturan meselesini en iyi bilen ve en iyi kıskırtıcılarından biridir. Bu bağlamda Papen, Nazi Hükümetinin Panturan meselesine ilişkin otantik açıklama yapmasının, panturancı politikalara karşı olan mevcut Türk Hükümetini politika değişikliğine ve Türk kamuoyunu bu yönde manipüle etmeye mecbur edecektir. Papen'in bu konuda ısrarcı ve aceleci davranışının temelinde yatan düşüncelerden biri de Almanya'nın 1941 Sonbaharı'nda Yakındoğu'ya arzu edilen bir operasyon düşüncesidir. Nazi yönetiminin hemfikir olarak Transkafkasya üzerinden hızlı birliklerle Irak ve Filistin üzerinden bir askeri harekât Eylül ortasından Kasım ayının ortasına kadar gerçekleştirilebileceğinden gerekli Alman birliklerinin en geç Eylül ayı ortasına kadar Transkafkasya'da hazır bulunması zorunluluğudur.¹⁹

Alman Dışişleri Bakanlığı her ne kadar Kafkasya'da salt Türk halklarından müteşekkil bir hareketin mümkün olmayacağını bilincinde olsalar da, Büyükelçi Papen'in tavsiyesi üzerine, önce Dışişleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı Weizsaecker Nuri Paşa ile 10 Eylül 1941'de Berlin'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Weizsaecker Almanya'nın bu bölgeye ilgisinin Türkiye'nin ki gibi siyasi olmayıp sadece ekonomik olduğunu belirtmiş, Almanya'nın bu bölgeyi Türkler'e bırakmaya niyetinin olmadığını gizleyerek ümit verir bir üslupla Türkiye'nin oradaki gayretlerinde Almanya'nın başından beri Türkiye'nin yanında olduğunu söylemiştir. Nuri Paşa ise, Berlin'de bulunma amacına paralel şekilde zamansal bir sorunun olmadığını ve coğrafi, etnoğrafik, askeri ve ekonomik bakımdan çok iyi bildiğini iddia ettiği Kafkasya dair bütün sorunlarda Alman kurumlarına yararlı olabileceğini belirtmiş ve Berlin'de kalarak zamanını buna ayırabileceğini belirtmiştir. Nuri Paşa Weizsacker'e son derece iddialı bir şekilde Rostov üzerinden Kafkasya'ya doğru ilerlemesi ve Aravin'deki gibi önemli ana demiryollarına erişmesi durumunda Sovyet birliklerinin kaderi Kafkasya'da belirlenmiş olacaktır. Böyle bir

¹⁹ Papen'dan Ribbentrop'a, 17 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 81- 83

durumda, sadece kendisinin Kafkasya’da bir ayaklanmayı organize etmek için en az 100.000 kişi vs. tedarik edebileceği vaadinde bulunmuştur. Ancak Weizsacker bu görüşmeden Türk Hükümetinin Nuri Paşa’nın aktardığından farklı bir politika güttüğü ve hatta bunun Panturancı Büyükelçi Hüsrev Gerede ile yakın bir temasta olduğu izlenimini edinmiştir. Nuri Paşa ile görüşmesine çok da büyük önem atfetmemiş olduğu anlaşılan Müsteşar Weizsaecker, Nuri Paşa’nın Müsteşar Yardımcısı Woermann ile iletişime geçmesini önermiştir (Kılıç, 2012: 194).

Müsteşar yardımcısı Woermann ise, hemen ertesi günü Nuri Paşa ile daha detaylı bir görüşme yapmış, bu görüşmeden başka Nuri Paşa ile Alman Dışişleri Bakanlığı Politika Departmanı Başkanı Ernst Woermann 11, 18 ve 25 Eylül 1941’ de üç ayrı görüşme daha yapmış ve bu görüşmelerden 28 Eylül tarihindeki öğle yemeğinde von Papen da eşlik etmiştir. Woermann bu görüşmelere ilişkin hazırladığı üç sayfa ve iki taslak kartından oluşan toplamda beş sayfalık raporunun birinci başlığında, Nuri Paşa’nın gençliğini tamamıyla ağabeyi Enver Paşa’nın büyüğü altında geçirdiğine ve Panturan idealinin Enver Paşa’nın hatırasına olan romantik bir patlamadan ibaret olduğuna işaret etmektedir. Nuri Paşa’nın kendisine aktardığı düşünceleri şu şekilde özetlemiştir. Buna göre; Panturan hareketi Türkiye dışındaki bölgelerde yaşayan Türk halklarından bağımsız devletler yaratmak istemektedir. Türkiye bu halkların yaşadıkları toprakları ilhak etmek istemeyip bunların siyasi şekillenmelerinin Türkiye tarafından belirlenmesini öngörmektedir. Nuri Paşa Sovyet sınırları içinde yaşayan Türk halklarına, bunun yanı sıra Kuzey İran’da İran Azerbaycanlarına öncelik vermiştir. Sovyet sınırları içindeki bölgelerden öncelikle Azerbaycan ve Dağıstan’da hak iddiasında bulunmuştur. Sonraki hedef bölgenin ise, Kırım ile Ural ve Volga arasındaki bütün bölge ve Sovyet Cumhuriyeti’nin kuzeyindeki merkezi Kazan olan Tataristan olduğunu belirtmiştir. Bu bölgenin bir kısmının Türk nüfus çoğunluğuna bir kısmının da azınlık unsurlara sahip olduğunu kabul eden Nuri Paşa,²⁰ Woermann’ın aktardığına göre Nuri Paşa’nın coğrafi anlamda Turan anlayışı, mevcut sınırları dışındaki Türk halklarının bağımsız birer devlet şekli almaları fakat bu devletlerin Türkiye tarafından ilhak edilmeyip sadece siyasi olarak Türkiye tarafından yönlendirilmesi yönündeydi. Bu Türk halklarının yaşadıkları coğrafyaya ilişkin ise Nuri Paşa, o döneme kadar Sovyetler Birliği sınırlarında yaşayan Türk halklarına öncelik vermiştir. Bunlar, Transkafkasya’nın tamamı olmamakla birlikte, Azerbaycan ve Azerbaycan’ın kuzeyindeki bölgelere ek olarak Nuri Paşa formel olarak Çin’e ait olan ancak Rus nüfuzu altındaki Sincan da dahil olmak üzere eski Türkistan’ın tamamını da hesaplamıştır. Müteakiben Türk halklarının coğrafyasına Hamadan’a kadarki Kuzeybatı İran’ı, eski Sovyet sınırı boyunca Hazar Denizi’nin güneydoğu ucundan kuzey İran’daki sınır çizgisi. Bununla da yetinmeyen Nuri Paşa Irak bölgesinden Musul ve Kerkük’ü ve Suriye’nin bir sınır bölgesini eklemiştir.²¹ (Kılıç, 2012: 194) Bunun üzerine Alman Dışişleri Bakanlığı, bu çalışmalarda kullanmak üzere Panturancılar’ın ideallerindeki coğrafyayı gösteren bir harita hazırlamıştır (Resim 1).

²⁰ Müsteşar Yardımcısı Woermann’dan Hilger’e, 17 Eylül 1941, PA AA, R 261174: 90

²¹ ADAP: Serie D: 1937 – 1941, Band XIII. 2, Die Kriegsjahre, Sechster Band – Zweiter Halbband, 15.

September bis 11. Dezember 1941, Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1970: 467– 470, Dok.: 361

Resim 1. “Panturan Dilekleri”, Kaynak: PA AA, R 29900, s. no yok.

Daha bir ay önce Ribbentrop’ un Panturancılık hususunda “[...]Kafkasya’ daki ve Hazar Denizi’nin doğusundaki Türk halklarına karşı Türkiye’nin tutumunun ne olacağına [...]” ilişkin Türkiye’ nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede’nin “[...]Türkiye’ nin resmi politiasında sınırları dışında bir gayretinin olmadığını ve Panturan fikrinin Türkiye’ de artık canlı olmadığı [...]” şeklindeki cevabını²² (Kılıç, 2012:196) yalanlar şekilde, Nuri Paşa Woermann’a Atatürk’ün bu politikayı Sovyetler’e karşı duyduğu korkudan kaynaklanan bir motivasyonla

²² ADAP:Serie D: Band XIII. 2, a.g.e.:517, Dok.: 393

belirlendiğini, ancak Sovyetler'in Almanya ile birlikte ve şimdiki ümitle alt edilmesiyle birlikte bu korku motivasyonun yok olacağını iddia etmiştir. Almanlar'ın Türk Hükümetinin ve Türk halkının Turancılık yolunda ikna edilmesi ve kazanılması engeli konusunda ise Nuri Paşa, son derece iddialı bir şekilde bütün Türk halkının Turancılık ülküsü için kazanılma potansiyelinde olduğunu ve Türk Hükümetinin ise elverişli bir anda hizaya geleceğini ve Turancılık'ı kendi resmi ideolojisi yapacağını, Türk ordusundaki komutanların büyük çoğunluğunun ve bilhassa akrabalık ilişkisi olan Kafkasya cephesi komutanı bir General'in de Turancılığı desteklediğini belirtmiştir.²³

Nuri Paşa Almanlar tarafından hemen gerçekleştirilebileceğine inandığı Rus ordusundan aldıkları Türk kökenli bundan başka bütün Müslümanları diğerlerinden ayırmasını ve I. Dünya Harbi'nde Almanya - Wünsdorf' taki özel kamp örneğinde olduğu gibi bir arada toplanmasını ve bu esirlerden Panturan hareketi için özel bir savaş birliği oluşturulup oluşturulamayacağını incelenmesini istemiştir. Woermann'ın izlenimine göre, Nuri Paşa Panturan hareketinde aktif bir rol oynamak istemiş ve Müslüman-Türk halklardan müteşekkil bir kamp oluşturulmasından sonra organizasyonuna bir şekilde katılmayı tasarlamıştır.²⁴ Bundan başka Nuri Paşa, Berlin'de, kendisinin ve arkadaşlarının da dahil olacağı Panturancı bir propaganda merkezinin kurulmasını önermiştir.²⁵

Nuri Paşa ile yapılmış olan bu görüşmelerden sonra Woermann yaptığı değerlendirmede, Almanya'nın Müslüman savaş esirlerinin ve işgal edilmiş doğu topraklarındaki Müslüman halkın Almanya'nın İslamcı şark politikası bakımından uygulanmasını önermiştir.²⁶ Ancak, Panturancılığın şu an mevcut olan, daha çok taktik ağırlıklı destekleniyormuş gibi gösterilmesi durumundaki Alman çıkarı ile Panturancılığın pratikte gerçekten de uygulanması halinde Alman çıkarının nasıl olacağı arasında bir ayrım yapılmıştır. Taktik ağırlıklı durumda Türkiye sadece Almanya'nın desteğiyle Panturan ideallerini gerçekleştirebileceği ve Panturancı olarak şekillenmiş Türkiye'nin mecburen Alman yanlısı olacağını öngörüsünde olduğunu bildirmiştir. Türkiye'nin Panturan ideallerini aynı zamanda Almanya'nın kendi oyununu da oynayabileceği Rusya aleyhine Türk emperyalizmi olarak değerlendirmiştir. Bütün bu senaryolardan yola çıkarak, mevcut Türk Hükümetinin Panturancılığa aykırı duruşuna hassas bir şekilde muamele edilmesini önermiştir. Panturan ideallerin pratikte uygulanıp Türk topraklarının gerçekten de genişlemesi senaryosunda Musul'un Türkler tarafından geri kazanılması Almanya'nın petrol çıkarları bakımından pek de arzu edilmese de Bakü ve Batum petrollerinin Türkiye'ye vermeyip Almanya'nın tekeline alınmasına karşılık olarak Musul'u Türkler'in geri almasına göz yumulabileceğini belirtmiştir.²⁷ Woermann raporunun sonunda, Alman Dışişleri'nin Nuri Paşa'nın önerilerine dalgalanan bayraklarla gitmemeleri nedeniyle bir hayal kırıklığı yaşadığı izlenimini belirtmiştir.²⁸

Woermann'ın Ribbentrop'a sunduğu rapora ilişkin Ribbentrop değerlendirme cevabında bütün Müslüman Türk

²³ ADAP:Serie D: Band XIII. 2, a.g.e.:468, Dok.: 361

²⁴ Müsteşar Yardımcısı Woermann'dan Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 26 Eylül 1941, PA AA, 261174: 96-99

²⁵ PA AA, 261174, a.g.b.:101-103

²⁶ PA AA, 261174, a.g.b.:102

²⁷ Müsteşar Yardımcısı Woermann'dan Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 26 Eylül 1941, PA AA, 261174: 99-101

²⁸ PA AA, 261174, a.g.b.:103

kökenli Rus esirlerin ayrıştırılmaları konusunda hem fikir olduğunu ve buna ilişkin tedbirlerin alınmamasını emretmiştir. Ancak, Nuri Paşa'nın oldukça önem verdiği İşgal Edilmiş Topraklar'da oluşturulacak idari yönetimlerde yerli Türk kökenli halkın yönetimlere dâhil edilmesine karşı çıkmış ve bundan vazgeçilmesini istemiştir. Bununla birlikte, Nuri Paşa'nın Panturancılık hareketinin aktive edilmesi halinde; Türk Hükümetinin de Panturancılık lehine politika değişikliğine gidip gitmeyeceğini Papen'in araştırmasını istemiş ve Nuri Paşa'nın Alman Dışişleri Bakanlığı ile yakın temasını sağlayacak bir Alman resmi aracı kişinin görevlendirilmesini istemiştir.²⁹ Bunun için de 10 Ekim 1941'de Nuri Paşa Türkiye'ye dönmeden Panturan meselesinde bağlantı kişisi olarak Elçi Hentig görevlendirilmiştir.³⁰

26 Ağustos' taki Nuri Paşa ile görüşmesine dair raporunun ardından Woermann 28 Ekim' deki raporunda Panturancılık' a ilişkin olarak Alman Dışişleri Bakanlığı' nın Elçi Hentig'i Nuri Paşa' ya danışmanlık yapmak ve Panturan sorunu üzerine çalışmak üzere atandığını ve "İşgal Altındaki Doğu Toprakları" yönetimine de Türk kökenli ve Müslüman esirlerin ayıklanması için hazırlık yapılması talimatının verildiğini bildirmiştir. Nuri Paşa ve Panturancılık'a ilişkin fikir alışverişinde Papen'in Woermann'a yanıtı müteakip şekildedir: *"Nuri Paşa' nın Panturan hareketindeki rolüne ilişkin kendisi tarafından yapılmış olan savaş esiri materyallerinin sınıflanmaları ve talim edilmeleri organizasyonuna katılması önerisini onaylıyorum. Türk Hükümetinin buna karşı olmayacağına eminim, çünkü Şaraçoğlu'na Türk kökenli savaş esirlerini özel kamplara yerleştirmeyi öngördüğümüzü söyledim[...]"* Panturancılık konusunda yetkin Türk Hükümeti ile de yakın temasta olan General Hüsnü Emir Erkilet'in de cephe gezisini tamamladıktan sonra Panturancılık hakkındaki görüşlerini almak maksadıyla Berlin'de kendisiyle yakından ilgilenilmesini istemiştir.³¹ Nuri Paşa ile bizzat görüşmüş ve bu görüşmedeki açıklamalarından tatmin olmamış olan Woermann'ın Papen'a *"Türk Hükümeti'nin Berlin'de Nuri Paşa' nın yönetiminde veya katılımıyla Panturan Propaganda Merkezi'nin kurulmasına nasıl yaklaşacağına"* dair sorusuna Papen, her türlü Panturan propagandasını arka planda tutan Türkiye'deki mevcut Hükümetin Berlin merkezli bir propagandayı elverişli karşılamayacağı ancak, kampları içinde ihtiyaç halinde işgal altındaki doğu bölgesine savaşmak üzere gönderilecek Türk savaş esirlerine yönelik eğitim amaçlı olarak Panturan çalışmasına Türk Hükümeti'nin de karşı çıkmayacağı yanıtını vermiştir (Kılıç, 2012: 197).³² Buna ek olarak, Dışişleri Bakanlığı'ndaki görüşmelerini tamamlamış ve hala Berlin'de bulunan Nuri Paşa'nın Alman Dışişleri'ni tatmin etmeyen açıklamaları üzerine Papen, 17 Ekim 1941'de Alman Dışişleri'nden Elçi Erdmannsdorf'a yazdığı mektupta Nuri Paşa'nın Türk kökenli savaş esirlerinin özel kamplarda organizasyonuna aktif olarak katılmasına dair önerilerine Papen'in Panturan hareketi ile ilgili fikirlerine, kefil olduğunu bildirmiştir.³³

Nuri Paşa' nın Alman Dışişleri'nde Woermann'a dile getirdiği, Panturancılık ve Türk kökenli esir askerlerin Almanya tarafından kullanılması konusunda İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanlığı ile görüşme arzusu yerine getirilmiştir. Sovyet egemenliği altındaki Rusya Türkistanı'nın bağımsızlığı için çalışan "Milli Türkistan Milli Birlik Komitesi [National Turkestanischen Einheitskomitee–NTEK] başkanı ve Rosenberg'in dış politika danışmanlarından Veli

²⁹ Elçi Weber'den Müsteşar Yardımcısı Woermann'a, 2 Ekim 1941, PA AA, 261174: 104, 105

³⁰ Elçi Erdmannsdorf'tan Büyükelçi Papen'a, Kayıt Raporu, 10 Ekim 1941, PA AA, 261174: 115

³¹ Büyükelçi Papen'dan Elçi Erdmannsdorf'a, 17 Ekim 1941, PA AA, R 261174, s. 136

³² ADAP: Serie D: Band XIII. 2, a.g.e.:578, 579, Dok.: 431

³³ Papen'dan Erdmannsdorf'a, 17 Ekim 1941, PA AA, R 29900: s. no yok

Kayum Han (https://www.turkcebilgi.com/veli_kayyum_han, 2017), Nazi Partisi yöneticisi uzman mühendis Walther H. Schweitzer, Rosenberg'e bağlı bu bakanlığın siyasi bürosunda çalışan ekonomi bilimcisi, yağmalanmış tarihi sanat eserlerinden sorumlu - emanetçi ve Nazi Partisi yetkilisi Walter Malletke (http://de.dbpedia.org/page/Walter_Malletke, 2017) ve Eski Yunan Epigrafisi Uzmanı olan, İndogermen Beşeri Bilimler Enstitüsü Başkanlığı yapmış, Nasyonsosyalizm'in bilim politikasında Eskiçağ Bilimleri dalında hatırı sayılır bir katkı sunmuş olan ve yine Rosenberg' in siyasi bürosunda görevli Nazi Partisi yetkilisi Richard von Harder ([https://de.m.wikipedia.org/wiki/Richard_Harder_\(Philologe\)](https://de.m.wikipedia.org/wiki/Richard_Harder_(Philologe)), 2017) ile de Panturancılık hususunda detaylı bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede ön ismi zikredilmeyen- soyisminden Türk olduğuna şüphe götürmeyen Kumbaracılar isimli bir kişi aracılık ve mütercimlik yapmıştır. Nasyonsosyalist İşçi Partisi'nin ideoloğu Alfred Rosenberg'in danışmanlarından Veli Kayyum Han'ın bildirdiğine göre, Nuri Paşa yaptığı görüşmede, Malletke'ye ve Harder'e kendisinin Atatürk'e nazaran her zaman daha "Büyük Türk [çü] [Grosstürkisch]" olduğunu söylemiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndaki görüşmelerinde Türk Hükümetinin bilgisi dâhilinde Almanlarla görüştüğünü ve Almanya'nın ileri adımları ve başarıları sonrasında şimdilerde Panturancılığa karşı mesafeli duran Türk Hükümeti'nin Panturancılığa olumlu bakacağını ifade etmiş olan Nuri Paşa, bu görüşmesinde ise *"kendi Hükümetinin bu konuya yaklaşımını bilmediğini"* söyleyerek çelişkili bir duruma düşmüştür. Bunun üzerine Nazi Partisi yöneticisi Malletke Nuri Paşa'ya bu problemlerden ötürü öncelikle kendi Hükümetiyle yüz yüze gelmesini önermiştir. Bu görüşmeden sonra 21 Ekim'de İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanlığı ile Nuri Paşa arasında aracılık ve mütercimlik yapan sadece "Kumbaracılar" soyismiyle zikredilen Türk aracılığıyla Nuri Paşa, yaptıkları görüşmede Nazi Partisi yöneticileri Malletke ve Harder tarafından tamamen yanlış anlaşıldığını, buna ek olarak Nuri Paşa I. Dünya Savaşı Türk-Alman Dostluğu hatıralarına sarılmış ve "Türkiye'nin savaş sonrasında Alman subaylarının transfer edilmelerini kabul etmediğini, aksine şartlar muhafaza edildiği sürece birlikte savaşmayı sürdürmeyi" önerdiği bilgisini iletmıştır. Veli Kayyum Han ise, Nuri Paşa'nın bu türden argümanlara sarılmasını gereksiz görmüştür. Veli Kayyum Han, Kumbaracılar'a daha önceleri Dışişleri Dairesi tarafından her zaman desteklenen Türk-Alman işbirliğinin bu eski argümanlarıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekten de bir beyan da bulunamayacağına işaret etmiştir. Çünkü, Kumbaracılar'ın ve Nuri Paşa'nın da bildiği üzere Kayyum Han'ın kendisi bu türden bir iş birliğinin sürekli destekçisi olmuş ve bugün sadece Türkiye' nin kendi kader anı şansını kaçırmamasını ümit ettiğini söylemiştir. Kayyum Han, Nuri Paşa'nın Berlin'den başlattığı görüşmelere ilişkin olarak da Nuri Paşa'nın önce Türk Hükümetiyle görüşüp kendisine bazı görevler verilerek Berlin'e gelmiş olmaksızın faaliyetlerini öncelikle kendi hükümetiyle görüşmeden Berlin'de başlatmak istemesine anlam veremediğini aktarmıştır. Bunun üzerine KumbaracılarNuri Paşa' nın kendisine Almanya' nın Türkistan bölgesini işgal etmesinden sonra Almanlar tarafından Türkistan'a "Genel Vali"olarak atanma gibi son derece gizli, farklı arzuların peşinde koştuğunu anlatıldığını aktarmıştır. Bütün bu görüşmelerden sonra Veli Kayyum Han Kumbaracılar ile görüş birliği içerisinde büyük Türk ideali Panturancılık yerine siyasi olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmasa da Panislamcılığın desteklenmesini önermiştir. Bu bağlamda Kayyum Han, Nuri Paşa'nın Almanlar'ı Panturancılık hareketini desteklemeye yönelik ikna görüşmelerinde Rosenberg'e bağlı İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanlığı'na nazaran Ribbentrop'a bağlı Alman Dışişleri'nde daha fazla başarı

kazanmıştır.³⁴ Eylül ayındaki Berlin görüşlerinde hayal kırıklığına uğramış olan Nuri Paşa 1 Ekim 1941’de Türkiye’ye dönmeden önce Weizsaecker ile veda görüşmesinde Türk Hükümetinin Alman ordularının Doğu’ya doğru ilerleyişini beklemesine karşın kendisinin Türk halklarını Bolşevikler’den kurtarma arzusunu dile getirmiştir. Weizsaecker son görüşmelerinden bu yana Türkiye’de Panturancılığa ilginin arttığı izlenimini aktarmış ve Doğu’ya ilerleyişte Nuri Paşa’nın lejyonların oluşturulması fikri gibi fikirlerinden yararlanacaklarını belirtmiştir.³⁵

Büyükelçi Papen’in organize ettiği Ekim-Kasım 1941’deki Almanya gezisi çerçevesinde General Hüsnü Emir Erkilet, Ali Fuat Erden ve Ali İhsan Sabis Alman Doğu Cephesi’nde General Erkilet, Hitler tarafından Doğu Prusya’daki Wolfsschanze’ de Orman’ in içindeki gizli karargahındaki odasında ağırlandı. 28 Ekim’de gerçekleşen bu görüşmede Hitler, Türkiye’nin Ruslar’a karşı Alman safında savaşa girmesinde etkili olacağına inandığı General Erkilet’ e nostaljik ve bir o kadar Alman romantizmiyle yaklaşmıştır. “[...]Türkiye’ nin mümessillerini karargahının mahrem bir yerinde eski silah arkadaşlığı duygularını hali hazır vaziyetin icaplarının üstünde [...]” tuttuğunu ve bu karargaha “[...]müttefiklerden başka ilk gelen ve giren yabancılar olduklarını[...].” söylemiştir. Erkilet’in hatıralarında aktardığına göre Hitler, savaş planlarının açık ve net bir şekilde görüldüğü haritaları gizleme ihtiyacı dahi duymamış, savaşın son durumunu ve Ruslar’ a karşı Alman planlarını anlatmakta da hiçbir tereddüt göstermemiştir. Kendisine ziyaretini Türk Hükümetine resmi bir şekilde rapor edeceği de şüphesiz olan General Erkilet’e bir Turan halkı olarak kabul edilen Finler’in Ruslar’a karşı yalnız başlarına kahramanca savaşlarından övgüyle söz etmekten de geri kalmamıştır. Komünist Ruslar’a karşı mücadelede Almanya’nın sadece Avrupa medeniyetine değil Türkiye’ye de hizmet ettiğini belirtmiştir. Ne eski çarlık Rusyası’nın politikalarını takip ettiğini iddia ettiği Bolşevik Ruslar’ın ne de batı yönünden İngilizler’in artık Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nı tehdit edemeyeceklerini ve “[...]Boğazlar’a Türkiye’nin bekçilik yapması[...].”nı istediğini belirtmiştir. Almanya’ nın yanında savaşa girmek için Türkiye’ nin Rusya karşısında kesin bir Alman zaferi beklentisi içersinde olduğunu bilen Hitler, Ruslar’dan 3–4 milyona yakın esir alındığını ve daha 1941 sonbaharında iken Ruslar’ın hemen hemen etkisiz hale getirildiğini söylemeyi de ihmal etmemiştir (Erkilet, 1943: 199, 218, 219). Hitler’in kendi ifadesiyle “[...]Sovyet halkları arasında Bolşevik karşıtlığı bağlamında en güvenilir olanlar saf Müslüman olan gerçek Türklerdir[...].” Hitler’in bu söylemi, Tarihçi Joachim Hoffmann tarafından 19. YY’da İmam Şamil öncülüğünde Ruslar’a karşı kahramanca savunma savaşı yapan Kafkasyalı dağ halklarına, onların siyasi ve dinsel tavırlarına ve büyük ölçüde büyük askeri yetenekleri ile I. Dünya Harbi’ndeki Türk–Alman ittifakı hatıralarına duyduğu saygıya dayandırılmıştır (Hoffmann, 1991, 24, 25).

NURİ VE ERKİLET PAŞALAR’IN NAZİ ALMANYASI İLE GÖRÜŞMELERİ’NİN YANSIMALARI

Nuri ve Erkilet Paşalarla görüşmeler tamamlandıktan sonra 4 Kasım 1941 tarihli raporda Veli Kayyum Han, Almanya’nın Panturancılık konusundaki çalışmasıyla Türkiye’nin Panturancılığa ilgisini çekerek Türk-Alman ilişkilerinin güçlendirilmesini hedeflemişse de, Nuri Paşa ile görüşmelerde Nuri Paşa’ya bağlayıcı hiçbir vaatte de bulunulmamıştır. Öyle ki Nuri Paşa bu nedenle Türkiye’ye büyük bir hayal kırıklığıyla dönmüştür. Almanya’nın algıladığı üzere, Türk Hükümeti Türkmen bölgelerinde her türlü toprak talebini saçmalık olarak nitelendirmiş ve

³⁴Kajum, V.: Monatsberichte über Turkestan, Aktennotiz, 24. Oktober 1941, s. 138, 139, BA – NS 43/40

³⁵Weizsaecker’den Elçi Eisenlohr’a, 1 Ekim 1941, PA AA, R 29900: no yok

beklentilerini Musul, Halep ve Bakü ile sınırlandırmıştır. Bu nedenle Almanya Panturan bölgelerinde milli hissiyatı yeniden uyandırmak amacıyla Türkler'e kültürel ve propaganda yoluyla nüfuz etmeyi gerekli görmüştür. Veli Kayyum Han'ın aktarımına göre, Panturan sorumlusu Elçi Hentig, Bolşevikler tarafından boğulmuş olan Türkler'in milli ve dini aidiyet duygularının Almanya lehine Bolşevik Rusya'ya karşı yeniden uyandırılmasını bir zorunluluk olarak görmüş ve propaganda çalışmalarının Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile işbirliği olmaksızın yapılmasını önermiştir. Ancak, Türk Hükümetinin safdışı bırakıldığı bu planlar, Elçi von Hentig'in Türkiye'de önde gelen Panturancılar Nuri Paşa ve Türk Genel Kurmayı'nın en güçlü iki Generalinden biri olan Hüseyin Emir Erkilet ile sürekli bağlantısıyla gerçekleştirilmesini öngörmüştür. General Erkilet ile yapılan görüşmeler ışığında, Türkiye'de Erkilet Paşa'nın kendisi ve Nuri Paşa tarafından yönetilen her bir Turan halkından değişik Türk Halk Grupları ve bunlardan müteşekkil bir komite hali hazırda oluşturmuştur. Bu Panturancı komitenin üye sayısı Erkilet'in iddiasına göre, Nuri Paşa'nın Woermann'a verdiği rakamla örtüşür ölçüde olup 100.000 kişidir. Almanya saflarındaki bu oluşuma rağmen Veli Kayyum'un temsilcisi, Panturan konusundaki her türlü Alman faaliyetinin esasen Türk Hükümeti veya Nuri Paşa ile değil, Türkiye'de yaşayan göçmen Türk kökenliler üzerinden devam edeceği öngörüsünü bildirmiştir. Hatta Almanya geniş kapsamlı şekilde Ruslar'a karşı yararlanmak üzere Türkmenistan kökenli Sovyet esirlerini özel kamplarda bir araya toplamış, Özbekler ve Tacikler gibi kumpanyalara da ayırmıştır. Veli Kayyum'un kendisi ise Almanya'nın Panturan konusunu direk mi dolaylı olarak mı ele almak isteyeceğini Elçi Hentig'in önerilerinin belirlemesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶

Rosenberg'e bağlı Doğu Bakanlığı Türkistan uzmanı Veli Kayyum Han'ın bu raporundan iki gün sonra, 6 Kasım 1941'de, Alman Dışişleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı Woermann genel "Yakındoğu Meseleleri" hakkında yazdığı raporda mevcut en güncel savaş şartları altında Arap Sorunu, Panturancılık ve Hindistan meselesine ilişkin değerlendirmelerde mevcut şartlar altında savaşın sürdürülebilirliği, İngiltere'nin safdışı bırakılıp Alman nüfuzunun sürekli kılınarak Yakındoğu'daki petrol gelirinin güvence altına alınmasının ana hedef olduğunu belirtmiştir.³⁷ Bu meyanda Panturancılık meselesi özelinde Woermann, Türk kökenli Sovyet halkları arasında Panturancılık duygusunun mevcut olmadığı, Panturancılığa girilebilmesi için bu duygunun öncelikle uyandırılması ya da tekrar canlandırılması gerekmektedir. Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un talimatı üzerine işgal edilen Türk bölgelerinde bu Türkler'den yerel yönetimler şekillendirilmeyeceği ve bu olaya Panturancı olarak yaklaşamayacağı belirtilmiştir. Ancak, şekilsel olarak ilgili bölgedeki nüfus içindeki orana göre yönetime dahil edilebilecekleri belirtilmiş, bir anlamda General Erkilet, Müstecip Ülküsal ve Edige Kirimal gibi Kırım Tatar Türkleri'nin beklentisi hakkında olumsuz bir karar alındığı bilgisini vermiştir.³⁸

Almanya'nın Erkilet'e Türkiye'de Almanca olarak yayınlanan Türkische Post gazetesi yazarı Panturancı Ali İhsan Sabis'in de eşlik ettiği böyle bir gezi olanağı sunmasıyla, hedeflediği Alman ordularının Ruslar'a karşı üstünlüğü ve Bolşevizm'in Rus halkını düşürdüğü acınası sosyo-ekonomik durumu Türk kamuoyuna yansıtma amacına ulaştığı anlaşılmaktadır. Çünkü Erkilet, Türkiye'ye dönüşünde Europa Press İstanbul temsilcisine verdiği

³⁶ Kajum, V:Aktennotiz, 4. November 1941: 142, 143, BA – NS 43/40

³⁷ Woermann "Aufzeichnung über Fragen des Vorderen Orients", 6 Kasım 1941, PA AA, R 28876: 35

³⁸ Müsteşar Yardımcısı Woermann, "Yakındoğu Meseleleri Hakkında Kayıt Raporu", 6 Kasım 1941", PA AA, R 28876: 35, 42-44

mülaakatta Doğu Cephesi'ndeki gözlemlerine bu doğrultuda açıklamalarda bulunmuş ve Erkilet'in bu açıklamaları Papen tarafından Dışişleri Bakanlığı'na ulaştırılmıştır. Erkilet'in bu mülakatta yaptığı açıklamalarda, Hitler Almanyası'na karşı sempati ve Bolşevik Rusyası'na karşı da antipati yaratacak şekilde olmuştur: "[...]En zor savaş şartları altında bile Alman askerleri son derece iyi olan morallerini muhafaza etmektedirler ve bu bende sarsılmaz bir iz bıraktı. Her bir [Alman] askerinin davranışlarında ve sözlerinde eski Alman askeri sözü var: 'Güçlükler aşılmak için vardır' [...]Alman askerlerinin parlayan yuvarlak yüzleri çok iyi beslendiklerinin ispatıdır [...]". Alman askeri operasyonlarından sonra bölgedeki Rus halkın vaziyeti hakkında ise Erkilet, "[...]caddelerde insanların Alman subaylarını korkudan değil, saygı ve nezaketten ötürü selamladığını görünce fethedilmiş veya işgal edilmiş bir bölge izlenimi değil, özgürlüğüne kavuşturulmuş bir bölge olduğu [...] izlenimine yer vermekte ve Alman askerlerinin bölgede varlık göstermeleriyle birlikte halkın barikatları gönüllü olarak bizzat kaldırdıkları tarımsal üretime yeniden başladıkları, fabrikaların ve demiryollarının yeniden çalışmaya başladığını belirtmiştir. Bolşevizm'in bölge halkı üzerindeki olumsuz etkilerine dair ise, "[...]fakat insanların dış görünüşü Bolşevizm'in bir halkın varlığını en dibe vuracak aşamaya getirmiş olduğunu gösteriyor [...]" ifadeleriyle Bolşevizm'in toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerine ve Nasyonaldosyalizm'in kurtarıcı rolüne işaret etmiştir.³⁹ Hemen bir gün sonra Alman Haber Ajansı, Cumhuriyet gazetesinin de yer verdiği Almanlar'a övgü dolu ropörtaja Rusya'da TASS Haber Ajansı'nın ve Türkiye'deki Alman karşıtı Türk kamuoyunun General Erkilet'in ve eski asker Ali İhsan Sabis'in gazeteci gibi gözlemlerini aktarmayı bırakıp hayvan üretimiyle uğraşmasını önermiş, Tolstoy'un Savaş ve Barış eserini anımsatarak Erkilet ve Sabis'i hedef göstererek "Bunlar özgürlük ve insanlığın ne anlama geldiğini hiçbir zaman kavrayamayacaklar" şeklinde son derece sert ifadelerle yer vermiştir.⁴⁰ Alman tarafını "Türk-Alman işbirliği" babında son derece memnun eden bu ropörtaja 17 Kasım'daki General Erkilet'e mektubuyla övgüler dizen Elçi Hentig, her zaman geç tepki veren basın organlarından Erkilet, Sabis ve Ali Fuat Erden'in Alman cephesindeki olumlu izlenimlerine dair dünyaya olumlu Alman propagandası olarak etki edecek bir makale beklediğini belirtmiştir.⁴¹ 10-17 Kasım arasında General Erkilet ve Almanyası'nın Panturan sorumlusu Elçi Hentig'in mektuplaşmalarından açıkça anlaşıldığı üzere, General Erkilet, övgüyle bahsettiği ileri gelen Kırım Türkleri'nden Müstecip Ülküsal ve Edige Kirimal'ın Alman orduları tarafından fethedilen Kırım'da Türk kökenli esirlerden lejyonlar oluşturulmasına yardımcı olmaları için Almanyaya gönderilmelerini organize etmiştir.⁴² 17 Kasım'da Elçi Hentig'e Müstecip Ülküsal ve Edige Kirimal'ın Almanyaya geleceklerini haber veren General Erkilet, aynı günü Alman Dışişleri'nin Şarkiyat Departmanı'nda danışmanlık yapan Volga Tatar Türkü Prof. Dr. Alimcan İdris'e Kırım Türkleri ve Panturancılık faaliyetleri konusunda Panturancılar'ın benimsemesi gereken stratejiyi aktardığı bir mektup yazmıştır. Bu mektup Alman Dışişleri tarafından -bilinmeyen bir surette- okunarak değerlendirmeye alınmış ve Panturancılar'ın yakın ve uzak hedefleri ile Almanyaya işbirliğinde stratejilerini somut bir şekilde öğrenmiştir. Bu mektupta Erkilet İdris'e, Türkler'in Ruslar'dan daha kalabalık bir nüfusa sahip olduğuna dikkat çekmiş ve Almanlar'ın Kırım'da bir Rus

³⁹ "General Erkilet ile Ropörtaj", 7 Kasım 1941, PA AA, R 261174: 161, 162

⁴⁰ "Die Tass macht sich über den Frontbesuch zweier türkischer Generäle lustig", Deutsche Nachrichtenbüro (DNB), Nr. 332, Abhördienst, Blatt 19, 29. Kasım 1941, PA AA, R 261174: 270

⁴¹ Elçi Hentig'ten General Erkilet'e Mektup, 17 Kasım 1941, PA AA, R 261174: 217, 218

⁴² Elçi Hentig'ten General Erkilet'e Mektup, 17 Kasım 1941, PA AA, R 261174: 217; General Erkilet'ten Elçi Hentig'e, 27 Kasım 1941, PA AA, R 261174: 275-277

yönetimine izin vermeyeceğini, fakat bir Türk yönetimine izin vereceği öngörüsünde bulunduktan sonra Türkiye, Romanya ve diğer Sovyet ülkelerinde bulunan Kırım Türkleri'nin Kırım'a göç ederek nüfus çoğunluğu elde etmelerinin Almanlar'ın iradesine bağlı olduğunu ve Kırım Türkleri'nin bulundukları coğrafyayı gösteren bir harita hazırlanmasını istemiş ve Nuri Paşa'nın Panturancılık görüşlerinden farklı bir nitelik arzeden Almanlarla Panturancılık çalışmasından bağımsız bir şekilde Kırım Türkleri'nin politikasının taktiksel çerçevesini çizmiştir: "[...]Harita Pan-Turan başlığını taşımamalıdır. Çünkü bizim [Kırım Türkleri'nin] amacımız ne Pan-Turancılık ne de Pan-Türkçülük'tür. Bizim amacımız sadece Büyük Hitler'in sayesinde Rusya'nın Türklerle meskun bölgelerinin özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Fakat bu ne Pan-Turancılık ne de Pan-Türkçülük'tür[...]". General Erkilet Kırım Türkleri'nin hedefinin ne Pan-Turancılık ne de Pan-Türkçülük olduğunu belirtmiş de, Almanya'nın Ruslar'a karşı zaferinin altmış milyon Türk için kazanımının bağımsız Türk devletlerinin kurulması olacağını öngörmüştür: "[...]Almanya bu güne kadarki Rusya'yı devirir ve bu suretle Türk bölgelerini özgürlüklerine kavuşturursa, Türkler'in sonsuza dek minnettarlığını kazanacak ve kurulacak olan bağımsız Türk devletlerinde en sadık müttefiki bulacaktır. Almanlar sadece Türklerle ittifak halinde Rus, daha doğrusu Slav tehlikesinden ebedi olarak kurtulabileceklerinden ve ancak bu şekilde sırtlarını güvence altına alabileceklerinden altmış milyon Türk'ün dostluğu ve müttefikliği Almanlar için olağanüstü şekilde değerli olacaktır[...]". Erkilet'in stratejisinde Hitler Almanyası'nın yardımıyla bağımsız Türk devletlerine giden yolun başı Kırım'dır: "[...]Almanlar şimdi bu dostluğun ve gelecekteki sıkı işbirliğinin temelini Kırım'da atabilirler. Almanlar bu tarihi ân'ı ve fırsatı kaçırmamalıdır. Kadersel zamanlama Almanlar'a [şu] çağrıda bulunmaktadır: 'Kırım'da bir Türk-İslam Cumhuriyeti kurun, Ruslar'ı Kırım'da avlayın ve bunların yerine komşu ülkelerde yaşayan Kırım Türkleri'nin Kırım'a geri göç etmelerini sağlayın. Kırım Türkleri küçük aber soylu bir millettir. Bu milletin kalbini kazanarak kendinize bağlayınız. Kırım Türkleri'nin kalbini kazanın ve böylelikle aynı zamanda geriye kalan altmış milyon Türk'ün de kalbini kazanırsın. Almanlar bu tarihi zamansal uyarıyı hissetmeli ve buna göre davranmalılar[...]'"⁴³

Bu arada Türkiye'de İnönü' nün İngiliz yanlısı dış politikasını sonlandırmayı hedefleyen Fevzi Çakmak, Hüsnü Emir Erkilet ve Büyükelçi Gerede'nin yakın dostu ve Almanya ile bağlantılarını sağlayan, onyediyıl Almanya' da Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Pantürkist bir ideolojiye sahip olduğundan şüphe olmayan Osmanlı Devleti Köstence Konsolosu Kemal Bey'in Gemi İnşaatı Mühendisi oğlu Dr. Mustafa Harun⁴⁴ (Hilscher, 2012:256, 259 ; Harun, 1925: 1), zikredilen Panturancılar'ın talebi üzerine Elçi Hentig'ten Almanya'nın son günlerde Panturancılık politikasına bakışını anlamak için bizzat iletişime geçmiştir. 24 Kasım 1941'de gerçekleşen bu görüşmede Büyükelçi Gerede'nin ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın gayriresmi bir şekilde Almanya yararına faal olmak istedikleri ve Büyükelçi Gerede'nin bir Türk-Alman ittifakı yanlısı olduğunu ve bu ittifak için kendini feda etmeye hazır olduğunu, Mareşal Fevzi Çakmak komutasındaki Türk Genelkurmay'ının da Alman taraftarı olduğunu ve hatta Panturancılık'ın aktif hale getirilmesiyle Türk-Alman ilişkilerinin de Almanya'nın arzu ettiği gibi sonuçlanacak şekilde düzenlenmesini sağlayacağını ve Türk kökenli

⁴³ General Erkilet'ten Prof. Dr. Alimcan İdris'e Mektup, 27 Kasım 1941, PA AA, R 261174: 269

⁴⁴ Tarihçi Jörg Hilscher, Dr. Harun'u tasvir ederken General Fevzi Çakmak'ın "sırdaşı" ve Berlin'de "sözde profesör" olarak nitelendirmektedir. Ancak bu kişi Osmanlı Devleti Romanya – Köstence Konsolosu Kemal Bey'in 1897 Köstence doğumlu oğlu ve gerçekten de Berlin Teknik Üniversitesi'nde doktora eğitimini 15 Temmuz 1925'te tamamladıktan sonra aynı üniversitede öğretim elemanı olarak görev yapmış olan Gemi Mühendisi Doktor ünvanlı Mustafa Harun'dur.

esirler meselesinde yardımcı olmak üzere danışman takviyesinde bulunma teklifini iletmıştır.⁴⁵ Ancak Alman Dışişleri bu öneriye yanaşmamış ve somut bir yanıt da vermemiştir(Hilscher, 2012:256).

HİTLER'İN PANTURANCILIK ANLAYIŞI

24 Kasım 1941'de Papen, İstanbul'da yaşayan Azerbaycan Türkleri lideri Xosrov bəy Sultanov'un mektubunu Ribbentrop'a iletmıştır. Bu mektupta Sultanov, yirmi yıldır Azerbaycan Türkleri ve Kafkasya Halkları'nın Sovyet ve komünist rejimin zulmü altında ezildiğine, manevi olarak çöküntü yaşayan halkın fiziksel olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna değinmiş, Alman-Sovyet savaşını Azerbaycan Türkleri ve diğer Kafkas halklarının özgürlüğü için bir fırsat olarak gördüklerinden Almanya'ya her türlü desteği sunmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Bağımsız bir Kafkasya'nın muzaffer devlet Almanya'nın bir kolonisi olarak şekillenmesini ve Almanya'nın Kafkasya'nın değişmez efendisi olarak bu bölgenin kültürel ve ekonomik gelişimine destek sağlamasını öneren lider, Türkiye'nin bu harekete aktif olarak destek vermemesi halinde Kafkasya'daki yurtlarını kurtarmak için Almanya ile omuz omuza savaşmayı sürdüreceklərini iletmıştır.⁴⁶

Türkiye ve diğer ülkelerdeki Türkçülerden buna benzer bir çok mektup alan Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, kendisine gelen bu teorik ve pratik bilgiler ışığında Hitler'e ancak 15 Aralıkta arzedilen Arap Sorunu, Hindistan, Panturancı hareket hakkında sunduğu genel raporun panturancılık bölümünde, Panturan hareketinin oluşturulmasındaki güçlüğün temelinde yatan gerçeğin Panturancılık bilincine sahip kişilerin sadece eğitimli az sayıda kişiden ibaret olduğu ve Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenli halkın Panturancılık konusunda birlik ve beraberlik duygusuna sahip olmadığını tespit ettiğini bildirmiştir. Afganistan'ın kuzey sınırından Orta Volga'ya kadar ve Bakü de dahil olmak üzere Kafkasya'nın büyük çoğunluğunda yaşayan bu Türk kökenli nüfusun kendi içinde Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar, Kalmükler, Tatarlar vs.ayrıldıklarına dikkat çekmiştir. Tamamı Müslüman olan bu halkın Rus karşıtı oldukları ve birbirleri hakkında da az bilgiye sahip olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle Ribbentrop Ruslar'a karşı Panturancı hareketin oluşturulabilmesi için ilk ve en önemli hedefin panturancılık duygusunun uyandırılması gerektiğine işaret etmiştir. Gelecekte Türk devletlerinden bir birlik oluşturmanın uğruna çalışılması gereken bir hedef olduğunu bildirmiştir. Böyle bir çalışmanın her ne kadar mevcut resmi Türk dış politikası yeni toprak edinimine karşı bir kararlı bir duruş sergilese de Türkiye tarafından da sempatiyle desteklenebileceğinin hesaba katılabileceğini anımsatmıştır.⁴⁷

Ribbentrop'un bu raporuna cevap mahiyetinde Hitler'in özel elçisi Hewel eliyle gönderdiği notta Hitler, ele geçirilen Sovyet topraklarının Almanya tarafından yönetilebilmesi için Ribbentrop'un Rus coğrafyasını iyi bilen uzamanlara sahip olan Rosenberg ile birlikte çalışması telkininde bulunurken Almanya'nın Sovyet coğrafyasındaki Türk milliyetçiliği temeline dayanan teorik panturancılık konusundaki açık ve net tutumunu ortaya koymuştur:“[...]Ruslar'a karşı Panturancı birliktelik duygusunun uyandırılması bizim çıkarlarımızla çakışmaktadır. Bizim amacımız orada önce hakimiyet kurmak ve ülkeyi kendi amaçlarımız doğrultusunda

⁴⁵ Elçi Hentig'ten Elçi Erdmanssdorf ve Müsteşar Yardımcısı Weizsaecker'e, 24 Kasım 1941, PA AA, 261174: 238

⁴⁶ Papen'dan Ribbentrop'a, 24 Kasım 1941, PA AA, 261174: 239 - 243

⁴⁷ ADAP: Serie D: Band XIII.2, a.g.e.:633, Dok. 468

organize etmektir. Burada [Panturancı] milli birlik ve beraberlik duygusu dışında her şeye ihtiyacımız vardır.”⁴⁸

Dolayısıyla Hitler’in Panturancılık terminolojisine bakışı Ribbentrop ve Papen’in ve elbetteki Erkilet ve Nuri Paşa gibi Türkçüler’inkinden farklı olmuş ve Türk halklarının ortak harekete ederek milli birlik kurmalarından çok Almanlar’ın beklentilerine cevap verecek ölçüde bir Rus karşıtlığını esas almıştır. Hitler Almanyası Panturancılık oyununu Türkiye’deki Panturancılar’dan bağımsız bir şekilde ilerletmek istemiş ve Ağustos ayı başlarında Bolşevizm’in çökeceğini öngören Özbekler ile Alman Dışişleri Bakanlığı arasında Ruslar’a karşı Türk halklarını organize etmek üzere görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin Türkiye’nin Berlin Büyükelçisi’nden gizlenmesi kararı alınmıştır.⁴⁹ Bunun da ötesinde 7 Eylül 1941’ de Oflag 56 (Prostken)’ daki esir kampında bulunan kırk Özbek esirin imzasını taşıyan Hitler’ e rica mahiyetinde duygusal bir ton ve yakarıyla Özbek Türkçesi ile Hitler’e hitaben yazılmış ve Hitler’e ancak Aralık ayında sunulan mektup Almanlar’ın Türkiye’deki Pantürkçüler’den bağımsız bir şekilde kendi terminolojik bakış açısıyla Ruslar’a karşı Panturancılık faaliyetlerini yürütebilmek ve savaşı sayısını arttırmak için Türk kökenli Rus halkları arasında destek arayışı ümidini arttırmıştır: “[...]Dünya’yı fetheden, dünyanın bütün halklarının kurtarıcısı Alman Hükümetinin saygıdeğer lideri Hitler’e,

Sovyet döneminde kaçış halindeyken tutuklanan ve Rusya’ nın uzak bölgelerine tehcir edilen ve şimdi sizin ordunuzun ellerinde bulunan Orta Asya’daki bütün Müslümanlar adına [...] Sevgili çok saygıdeğer beyefendi Führer, sözümüze başlamadan evvel inancın yolunu hazırlayan sizle bir yazı aracılığıyla direk konuşma imkânına kavuştuğumuz için size binlerce kez teşekkür ederiz. Saygıdeğer beyefendi, milyonlarca Müslüman adına bizim gibi unutulmuş ve yirmidört yıl inançsız Yahudilerin ayakları altında ezilmiş bir halkı kurtarmak için gösterdiğiniz ilgi ve kahramanca eylemlerinizi için size minnetlerimizi sunuyoruz. Anavatanımızın Orta Asya’ nın en güzel ve en zengini olduğu genel olarak bilinmektedir. İmparator Nikolaus zamanında bağımsızlığımızı kaybettik [...] İnsanlık ve özgürlük için adım atmış Alman Hükümeti bizim gibi suçsuz Müslüman esirlerin ölmesini kesinlikle istemez, aksine bize özgürlüğümüzü bahşeder.Böyle bir özgürlük bahşetme söz konusu olmazsa Rus halklarının kurtarılması çalışmasında size seve seve yardım etmek, savaşın bitiminde [de] yurtlarımıza geri dönmek isteriz. Yukarıdaki her iki ricanın da yerine getirilmesi olanaksız olması durumunda Alman Hükümetinin bize emredeceği en ağır işleri seve seve yapmak isteriz.Saygıdeğer beyefendi (tapılası hükümdar) Hitler, ricalarımızın insani davranan bir şahsiyet olarak sizi tamamen ikna edeceğine inanıyoruz. Çünkü siz, kelimenin tek anlamıyla bütün dünyada halkların özgürlüğü taraftarı olarak tanınıyorsunuz. Size zafer diliyoruz, bunun için sürekli ibadet ediyoruz. Amin, Dünyaların Efendisi!”⁵⁰

ALMAN BASINI’NDA PANTURANCILIK

Hitler, Alman ordularının askeri gücünü takviye etmek üzere Türk kökenli esirlerden lejyonlar oluşturulması faaliyetini yoğunlaştırmış ve Alman Kara Kuvvetleri komutanı Keitel’in bildirdiğine göre 31 Aralık 1941’de Genelkurmay Başkanlığı’na ve Rosenberg’e bağlı İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanlığı’na Kırım Tatarları’ndan gönüllü olanların zorunlu işçilikten azledilmeleri ve bunlardan Alman Güney Orduları Grubu’na takviye edilecek

⁴⁸ ADAP: Serie D: Band XIII.2, a.g.e.: 643, Dok. 475

⁴⁹ Pilger’dan Woermann’a Telgraf, 4 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 56; Woermann’dan Melchers’e Telgraf, 6 Ağustos 1941, PA AA, R 261174: 57

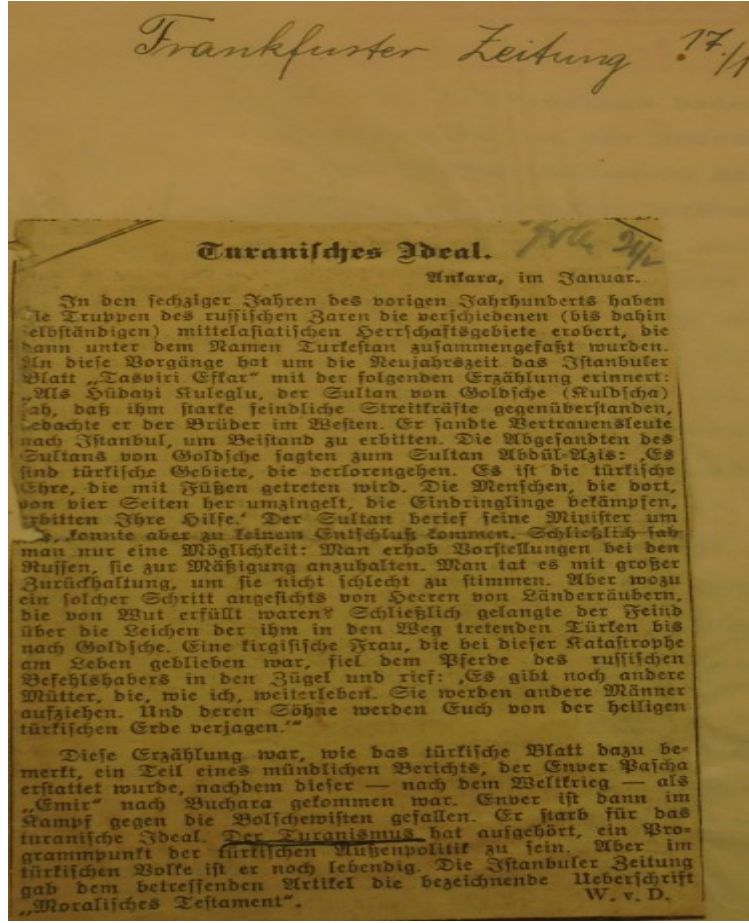
⁵⁰ Gesuch usbekischer Kriegsgefangenen an den Führer, 2. Dezember 1941, BArchP, AA, Film 44645: 1- 3

surette birlikler oluşturulması talimatını vermiştir.⁵¹ Daha önce General Erkilet tarafından Kırım Tatar Türk kökenli esirlerin kategorilere ayrılarak lejyonier olarak organize edilmelerinde Almanlar'a yardım etmek üzere Alman Dışişleri Panturan sorumlusu Elçi Hentig'e önerdiği Müstecip Ülküsal ve Edige Kirimal'ın Almanya içindeki seyahatleri ve ikametleri, cephe ve esir kampı gezileri Alman İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanlığı tarafından üstlenilmişse de⁵² bunların Panturancılık yönünde propaganda faaliyetlerine izin verilmemiştir. Ülküsal ve Kirimal, Almanlar'ın Kırım Türkleri'nin nihai hedefi olan Sovyet coğrafyasındaki Türkler'e bağımsızlık kazandırılmasını pratikte istemedikleri kanaatine vardıklarından 1942 yılı sonunda Türkiye'ye dönüş yapmışlardır(Dokuyan, 2009:112).

Panturancılar'ın pratik propaganda faaliyetlerini engelleyen Hitler Almanyası, Ruslar'a karşı askeri bir harekete ve Panturancılık'a mesafeli duran Türk Hükümetinin yaklaşımını değiştirmeye yönelik Panturancılık konusundaki yayınlarında Türkiye'yi tarihsel milli bir vazifeyi yerine getirmeye davet etmiştir. 17 Ocak 1942 tarihli Frankfurter Zeitung gazetesi Türk halkının desteklediği ve yaşattığı Panturan ideale rağmen Türk Hükümetinin Panturancılık hareketine ve Ruslar'a karşı bir askeri faaliyete yanaşmamasına "Turan İdealojisi" başlıklı makalesiyle imali bir gönderme yapmıştır: " [...]Enver Paşa I. Dünya Savaşı'ndan sonra "Emir" olarak Buhara'ya gelmiştir. Daha sonra Bolşevikler'e karşı savaşta şehit düşmüştür. Turan İdeali için ölmüştür. Turancılık Türk dış politikasının bir program noktası olmaktan çıkmıştır[...]" dedikten sonra Turancılık'ın bu bağlamda Türkiye'ye bırakılmış bir vasiyet olduğunu İstanbul basınında "Siyasi Vasiyet [Politisches Testament]" başlığıyla yayınlanmış ve Panturancılığın Türk Hükümeti tarafından işlevsel hale getirilmesini isteyen Türkçe makaleye atıfta bulunmuştur (Resim 2).

⁵¹ Alman Kara Kuvvetleri Komutanı Keitel'den İşgal Edilmiş Doğu Bölgeleri Bakanı Rosenberg'e, 6 Ocak 1941, PA AA, R 261174: 319, 320

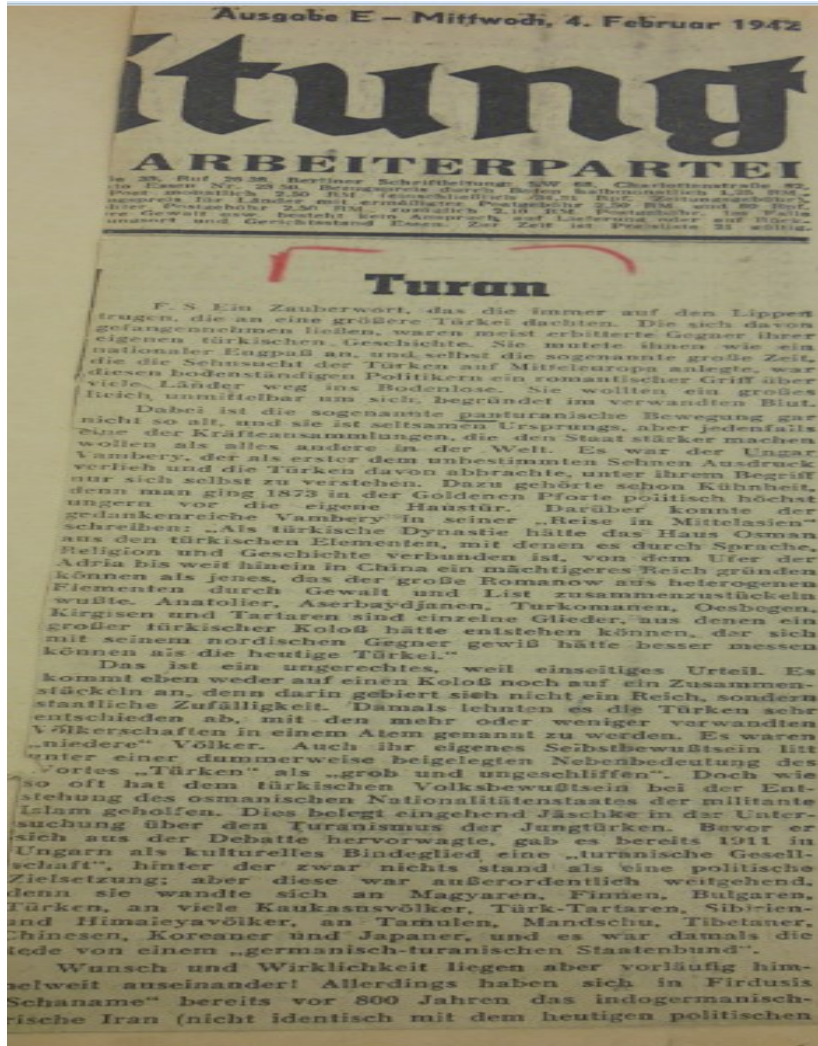
⁵² ADAP: Serie E: 1941-1945, Band I, 12. Dezember 1941–28. Februar 1942, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969: 348, Dok.: 189

Resim 2. "Turanisches Ideal [Turan İdeolojisi] ", Kaynak: Frankfurter Zeitung, 17 Ocak 1942

20 Ocak 1942'de Elçi Hentig müsteşar yardımcısı Woermann'a sunulmak üzere, son gelişmeler ve çalışmalar ışığında hazırladığı "Turan Meselesi Üzerine Faaliyet Raopru"nda Türk kökenli Sovyet halkları arasında milli duygularını ve hassasiyetlerini canlandırmak için Türkiye'de veya diğer ülkelerde yaşayan Tatarlarla bağlantı halinde olduğunu ve 10.000 civarında Tatar Türk'ünün Ruslar'a karşı Alman saflarında savaşmak üzere gönüllü birliklere kayıt yaptırdığını bildirmiştir. Kırım'dan hareketle, Türk halklarının ortak kaderine ilişkin edebi içerikli propaganda ve reklam broşürlerinin başkanlığını Prof. Dr. Gotthard Jaeschke'nin yaptığı Berlin'deki Yurtdışı Bilimler Fakültesi'nde hazırlandığını haber vermiştir.⁵³ Benzer içerikte ve benzer mesajları içeren bir makale "Turan" başlığıyla Nazi Partisi'nin resmi yayın organı "National Zeitung"ta da Şubat 1942'de yayınlanmıştır (Resim 3).

⁵³ Elçi Hentig'ten Müsteşar Yardımcısı Woermann'a, 20 Ocak 1942, PA AA, R 261175, s. 12, 13; Müsteşar Yardımcısı Woermann'dan Müsteşar Weizsäcker'e ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 22 Ocak 1942, PA AA, R 261175: 14

Resim 3. "Turan", Kaynak: Nationale Zeitung der Deutschen Arbeiter Partei, 4 Şubat 1942

Türk Hükümetini harekete geçirmeye yönelik bu türden propaganda yayınları yapılırken Türk Hükümetinden bağımsız hareket eden Nuri Paşa'nın Panturancılık konusunda yeniden görüşmeler yapmak ve Almanlar'ı Panturancılık konusunda harekete geçirmek, esir kamplarındaki Türkler'in organizasyonuna katkıda bulunmak için Almanya'ya yaptığı vize başvurusu Alman Hükümeti tarafından 4 Mart 1942'de reddedilmiştir (Hilscher, 2012: 361).

Alman-Sovyet savaşının onuncu ayında Almanya'nın "Yenilmezlik Efsanesi" Kızılordu'nun zaferiyle darbe almış, ABD'nin de mihver devleti Japonya'ya savaş açmasıyla cephe sayısı genişlemiştir. Türkiye'nin Almanya safında Sovyetler'e karşı Panturancı motivasyonla savaşa girmesi Almanya için her zamankinden daha fazla önem arz ettiği bu şartlar altında 6 Nisan 1942' de Papen Saraçoğlu ve Menemencioğlu ile görüşmelerinde Kızılordu'ya karşı Alman yenilgisini önemsiz göstermeye ve bu yenilginin Türkler' de oluşan olumsuz Alman algısını silmeye ve Türkiye' nin uzun vadeli siyasi perspektiflerine Hitler' in vaadlerini aktararak etkilemeye çalışmıştır:

"[...]Führer (Hitler)büyük bir güvenle bu yaz sonuna kadar Türkiye' nin kesin kararı için sabırsızlanıyor. Hitler Türkiye' yi yeni Avrupa düzeninin güçlü ve bağımsız bir parçası olarak görüyor. Yeni Avrupa düzeni çerçevesinde

Türkiye bütün meşru taleplerinin karşılandığını görecektir. Hitler'in dileği Türkiye' nin gelecekteki kararlarını bütün pazarlık özgürlüğüyle gerçekleştirecek kadar güçlü olmasıdır[...]". Papen, Saraçoğlu'nun kendisine, ilk kez açıkça, Panturan sorununun çözümünde Türk Hükümetinin Almanya'yı resmi olarak destekleyemeyeceğini, fakat gayri resmi özellikteki şahsiyetlere Alman Hükümetiyle temasa geçmeleri için izin verdiğini, buna ek olarak da yine aynı şekilde Kujbişev' deki Türk Büyükelçi Altay'a Rusya'dan İran ve Irak üzerinden Türkiye' ye gitmek isteyen bütün Türk kökenlilere Türkiye'ye giriş vizesi verilmesi talimatını ilettiğini belirtmiştir. Türkiye tarafından gayri resmi düzeye indirgenmiş Panturancı dolaylı destek zaten Nuri Paşa gibi Panturancılar'ın planlarını kendi ekonomik çıkarlarıyla sınırlandıran Almanya' nın Ankara Büyükelçisi Papen tarafından son derece olumlu karşılanmıştır: "[...]İnaniyorum ki, Türk Hükümetinin bütün siyasi kararlarını etkileyecek olan Rus sınır devletlerinin organizasyonuna ilişkin Türkiye ile tam bir güven içerisinde daha sıkı işbirliği yapabiliriz[...]".⁵⁴

Hitler' in 1942 yazına kadar Türkiye'nin Almanya safında savaşması için kararını beklediği mesajı, Türkiye'nin bütün meşru taleplerini karşılamayı taahhüt etmesi ve Rus sınır devletlerinin organizasyonuna ilişkin daha sıkı bir işbirliği vaadi Sovyetler' e karşı zor durumda kalan Almanya' nın diplomatik bir kıvraklığı olarak kalmıştır. Çünkü Hitler, Kırım' a Güney Tirol' lü göçmenleri yerleştirmeyi ve Bakü' deki petrol kaynaklarını her halukarda Almanya' nın elinde tutmayı planlamıştır. (Seidler, 1970: 684) Bu konuda Erkilet'i de ağırlamış olduğu Wolfsschanze karargahındaki 9 Mayıs 1942 akşamı yaptığı masa konuşmasında Hitler, Kafkasya stratejisinde Türkiye ile işbirliği konusunda şunları söylemiştir: "[...]Kafkasya düşüncelerimizde petrol rezervi sunması bakımından özel anlamlı bir rol oynamaktadır. Petrolüne sahip olmak istiyorsak Kafkasya'yı sıkı bir gözetim altında tutmak zorundayız. Aksi halde, kan davasına gebe bu bölgedeki halklar arasındaki düşmanlık her türlü değerli sömürüyü olanaksız kılar [...]Bu nedenle resmi bir kurum olarak Dışişleri Bakanlığı'nın bugün bu bölgeye ilişkin daha sonra yerine getiremeyeceği sözler vermesi yanlıştır. Çünkü resmi taraftan –broşürlü propaganda karşın- sadece yerine getirebileceklerine söz vermelidir. Von Papen da Türkiye'ye vereceği muhtemel garantilerde dikkatli olmalıdır. Her ne kadar o –şef- ilkesel olarak bazı imtiyazlara hazır olsa da. Fakat her şeyden önce Dışişleri Bakanlığı Gerede'nin her türlü işbirliğine hazır olunması gerekir.[...]" (Picker, 1983: 174).

Bu durumda Papen'in Türkiye'ye daha somut bir vaad sunma imkanı kalmamıştır. Türkiye'nin Almanya-Rusya ve İngiltere üçgeninde güttüğü dış politikayı Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede Alman Dışişleri müsteşarı Weizsaecker'e müteakip şekilde özetlemiştir: "Türkiye İngiltere ile müttefik, fakat Almanya ile can- ı gönülden dost"tur[...] ve Türkiye' de herkes[...]Almanya'nın Rusya'ya karşı zaferi için dua etmektedir[...]" Kafkasya'daki mevcut konjunktüre ilişkin olarak ise Gerede, Sovyetler'in İngiltere'yi Transkafkasya' dan ve bilhassa da Bakü' den uzak tutmaya ve bu bölgedeki kendi savaşlarını ve savunmalarını tek başlarına ellerinde tutmaya çalıştıklarını ve canla başla Kafkasya sınırlarını savunduklarını belirttikten sonra "Müttefik İngiltere", "Dost Almanya" ve "Ezeli Düşman Rusya" üçgenindeki sorununun çözümünde kendi büyük hayalinin "[...]İngiltere' nin gerçek avantajı görüp Almanya ile birlikte hareket etmesi ve Rusya' yı yıkmaları[...]" olduğunu söylemiştir.⁵⁵

⁵⁴ ADAP: Serie E: 1941 – 1945, Band II, 1. Maerz bis 15. Juni 1942, Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1972: 196 – 198, Dok.: 115

⁵⁵ ADAP: Seri E: 1941 – 1945, Band II, 1. Maerz bis 15. Juni 1942, Vadenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1972: 245, 246, Dok.: 147

Sovyetler'e karşı Kafkasya'da somut bir Alman ilerleyişini henüz görmemiş olan Türkiye, İngiliz – Rus ittifakı'nın ardından Alman mallarını taşıyan Türk gemilerinin Sovyetler tarafından batırılmasını dahi sineye çekecek kadar ihtiyatlı davranmaya iten temel sebep Menemencioğlu'nun ifadesiyle Kafkasya'daki Türk azınlığı Stalin'in zulmünden korumak maksatlıdır: "[...]Azerbaycan'daki Türk azınlığa karşı Bolşevikleştirme çabaları durumu oldukça gerginleştirdi. Stalin, Türk kökenli azınlıklar konusunda Türkiye'nin Almanya ile işbirliği yaptığını anlarsa Türk azınlıkları katleder [...]şu anki durumda Ruslar'ın Türk azınlıkları yok etmek için en ufak bir bahane aramalarından endişe ediyorum... Türkler'e sempatisini açıklayınca İran Azerbaycan Türkleri'nin köyleri yok edildi. Bu nedenle tamamen tarafsız bir tavır gösterme gereği ortaya çıktı[...]" diyerek Türk Hükümetinin ihtiyatlı politikasının Türk halklarını zulümden ve ölümden koruma maksatlı olduğunu açıklamış ve yine İsmet İnönü gibi Menemencioğlu da Alman harekâtı ilerleyişini Almanya ile Sovyetler ve Türk halkları üzerine görüşme konusunda önkoşul olarak sunmuştur (Kılıç, 2012: 199). Aynı konuda 26 Ağustos 1942' de Papen ve Menemencioğlu arasındaki görüşmede de Menemencioğlu, Türkiye'nin Panturancı faaliyetler konusunda Almanya'yı sadece yönetim ve personel tavsiyesi çerçevesinde destekleyeceğini net bir şekilde ifade etmiştir.⁵⁶ Türk Hükümetinin bu resmi yaklaşımına rağmen Papen, Almanya'nın Kafkasya harekâtıyla Türkiye'nin tutumunun değişeceği ümidiyle Türk Hükümetini Almanya safında savaşa girmeye ikna çalışmalarını sürdürmüştür(Zur Mühlen, 1971: 73).

27 Ağustos 1942 tarihli Başbakan Saraçoğlu ile Sovyetler ve Türk Halkları konusunda yaptığı görüşmelere ilişkin raporunda Papen, bir Türk ve bir Başbakan olarak Türk halkının yüzyıllık hayali olan Rusya' nın yok olmasını arzu ettiğini söylediğini aktarmıştır. Bu bağlamda Saraçoğlu Papen'a Almanya'nın Rus egemenliğindeki Türk halklarının[...] Ruslar yenilince Rus azınlığı olmayan bu ülkelerin sizden özgürlük ve yeniden oluşum beklediğini [...]Almanya bu umutları yok etmezse(Kılıç, 2012: 199, 200) Bu bağlamda Papen, Doğu Bakanlığı Temsilcisi Prof. Mende ve SS Tugay Komutanı Zimmermann ile daha evvelden yaptığı fikir teatisinden sonra Panturancılık yolunda uygunlanması gereken yöntemleri müteakip şekilde sıralamıştır. Buna göre; bu bölgede yaşayan azınlıklar aktif katkı sağlayacak şekilde eğitilir, Alman zihniyeti, ekonomisi ve askeri yönetim algısıyla bağımsızlık duygusu aşılmasını (ve bu suretle Rus sorunu çözülecek), Kafkasya ve Hazar bölgesi ülkelerinden dışarıda bölge yönetimini temsil edecek uygun yerli yöneticiler bulunmasını, bu yöneticiler yanında, dışarıda arka planda danışman, içeride ise yönetici, karar verici ve sorumlu bir Alman yönetici olmasını ki, bu yöneticilerin altında da yerlilerin güçlü katılımıyla oluşacak yeterli sayıda yetkili bulunmasını öngörmüştür. Papen, mevcut yerlilerden oluşturulan lejyonların silahlı kuvvetlerin oluşumunda hücre görevi göreceğini ve bunların dışarıya karşı polis şeklinde temsil edilebileceğini ve bölgedeki yerli yönetici kişilerin seçiminde her an için Türk yetkili makamlarına danışarak ortak çıkarların oluşturulabileceğini, bu görüşlerinin birinci derecede öndeki Transkafkasya ve Hazar bölge ülkeleri için geçerli olduğunu ekledikten sonra, Türk Hükümetinin görüşlerinin aksine Ukrayna ve işgal edilen diğer Rus topraklarında kurulacak saf Alman Hükümetleri ve yönetimleri için geçerli olmadığını, Türkiye' nin ve Müslüman unsurların katkısı olmadan bu ülkelerin işgal edilmesi ve yönetilmesinin tamamen Alman polisye tedbirleriyle mümkün olabileceğini vurgulamıştır(Kılıç, 2012: 200, 201). Ancak Papen'in Türkler'e işgal edilen bölgelerin yönetimine katılma hakkı verilmesi veya Kırım Türkleri'nin Almanya'dan özerk bir Kırım Türk

Devleti talebi Nazi rejiminin çıkarlarıyla bağdaşmadığından Papen'in Panturancılar ve Türk Hükümeti neznindeki gayretleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak Alman Dışişleri Bakanlığı Papen'in Türk Hükümet yetkilileriyle Panturancılık ve Türkiye'nin Almanya safında Ruslar'a karşı savaşa girmesi hususlarında ısrarcı görüşmeler yaptığını haber alınca bu konuda kendisiyle bizzat görüşülmek üzere Berlin'e çağrılmasını gündeme getirmiştir. Ancak Sonnleithner, Papen'in Berlin'e gelmesinin uluslararası basın tarafından Almanya'nın Kafkasya'daki operasyonları ve bu bölgelerin gelecekteki kaderi bağlamında Türkiye ile sıkı bir temas halinde olduğu yorumlarının yapılabileceği çekinecesini belirtmiştir. Bu nedenle Papen'in Berlin'e çağrılıp çağrılmayacağı kararını Hitler'in vermesini isteyen Sonnleithner, Ribbentrop'un talimatı olarak Papen'a yazdığı telgrafta Papen'in Menemencioğlu ve Saraçoğlu ile yaptığı bu görüşmeleri Türk Hükümetinin Türk çıkarlarını yeniden vurgulamak, danışmanlık yapmak veya danışmanlığa aracı olmak, Türk taleplerini ve beklentilerini bildirmek için bir fırsat olarak kullandığı sonucuna varıldığını belirtmiştir. Bu meyanda son derece sert ve kesin bir üslupla şu ifadeler yer vermiştir: *"[...]sizden ricam, orada bu konularda müteakip görüşmeler yapmamanız ve Türk tarafından Türk halklarına ilişkin sorun tekrar konu edilirse çekimser bir geri duruş sergilemenizdir. Ribbentrop."* (Zur Mühlen, 1971: 73).⁵⁷

Türkiye'deki Panturancılarla ve Türk Hükümetiyle bu mesele üzerine görüşmeme karar alan Hitler Almanyası, Nuri Paşa'nın Alman yetkilileriyle temasları sırasında, Türk kökenli Sovyet savaş esirlerinin belirlenmesi ve bunların işgal edilmesi planlanan Sovyet topraklarında özel bir savaş ve propaganda grubu olarak kullanılması fikri Rosenberg'in yönetimindeki İşgal Edilen Doğu Bölgeleri Bakanlığı tarafından onaylanmış ve bizzat Hitler tarafından da teşvik edilmiştir. (Özdoğan, 2006: 163) Kendine has bir Panturancılık politikası geliştiren Almanya'da Baltık Almanı ve Rusya uzmanı Prof. Dr. Gerhard von Mende'nin Rosenberg'e bağlı Doğu Bakanlığı'nda Kafkasya Halkları departman yöneticisi olarak yürüttüğü çalışmalar büyük önem arz etmiştir. Doçentlik tezini Rusya'da Türk halkları'nın ulusalcı hareketleri üzerine tamamlamış olan Prof. Mende, uzun süredir Almanya'da yaşayan farklı milletlerden Sovyet göçmenleri ile otuzlu yıllardan kalan bağlantısını da kullanarak esirleri milliyetlerine ve görevlendirilecekleri işe uygunluğa göre sınıflayan bir "Savaş Esirleri Komisyonu" kurmuştur. Mende'nin inisiyatifleriyle esirler milliyetlerine göre sınıflandıkları Doğu Bakanlığı'na bağlı "Özel Kamplara (Sonderlager)" ayrılmışlardır. Bu kamplarda eski göçmenler ve güvenilirliği kanıtlanmış esirler tarafından milli duygularını ön plana çıkaran ve "Büyük Rus Milliyetçiliği"ne karşı propagandaya tabi tutulmuşlardır (Cwilinski, 2000: 151).

SONUÇ

Hitler Almanyası Panturancı hareketleri I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Türkiye'yi Ruslarla karşı karşıya getirmek, Türk kökenli halkların Rus ve Bolşevik karşıtlığını kullanarak Sovyetler'i içerden çökertmek için sınırlı düzeyde desteklemiştir.

Nuri Paşa'nın Kafkasya'daki demografik ve etnik yapı gerçeğini gözardı ederek Türk halklarından müteşekkil bir Kafkasya Federasyonu kurulması önerisi Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü Alman

⁵⁷ ADAP:Seri E: Band II, a.g.e.: 486 – 487, Dok.:284

Dışişleri Bakanlığı'nın da tespit ettiği üzere Kafkas Halkları salt Müslüman Azerbaycan Türkleri'nden değil Hristiyan Gürcü ve Ermeniler'in de ağırlıkta olduğu halklardan oluşmaktadır. Gerçi bu gerçeklik de Bakü petrollerini hiçbir surette Türkler'e kaptırmak istemeyen Almanya'nın Nuri Paşa'nın projelerine olumsuz yaklaşmasına bir bahane olmuştur.

Nuri Paşa'nın Kafkasya Türk Federasyonu ve hatta bir Turan devleti kurma hayali, Azerbaycan Türkleri'nin Türkiye Türkleri'ne ve Turancılığa bakış açısıyla çelişmektedir. Çünkü Azerbaycan Türklerine göre Türkiye Türkleri'ni öz Türklükleri'ni tarihsel süreçte kaybetmiş Levantenler'den başka bir şey değildir. Bununla birlikte, Azerbaycan'daki Türk ileri gelenler, ekonomik ve kültürel olarak Turan sınırları içindeki diğer Türk halklarına nazaran daha gelişmiş olan Azerbaycan'ın diğer Türk halklarına ekonomik ve kültürel gelişimde öncülük etme misyonunu üstlenmeyi istememişlerdir.

Azerbaycan Türkleri'nin yanısıra Kırım Türkleri Alman-Rus çatışmasından istifade ederek, Panturan ve Pantürkçülük terminolojisini kullanmaksızın Turan halklarının bağımsızlık hareketini Kırım'dan başlatmak istemişlerdir. Kırım'ın Alman eliyle özerklik kazanmasının bağımsız Türk halkları zincirinin ilk halkası olacağını düşünmüşlerdir. Kırım Türkleri'ni arasında bu yöndeki bilgi paylaşımlarını yakından takip eden Hitler Almanyası Kırım Türkleri'nin Panturan propagandalarını engellemiştir. Bu yönde, Türk hükümetinden bağımsız bir şekild, Nuri ve Erkilet Paşalar'ın öncülüğünü yaptığı Panturan hareketini Türkler'in emperyalist bir yayılma hareketi olarak gören faşist, emperyalist Hitler Almanyası işgal ettiği Sovyet topraklarını bizzat yönetmek istediğinden Panturancılar'ın politikalarına destek vermemiştir.

1918'de Kafkasya'da Türk-Alman çıkar çatışması nedeniyle Enver Paşa'nın Panturancı hareketinin Almanya tarafından Ruslar, Ermeniler ve Gürcülerle işbirliği halinde engellendiğini dikkate almadan, Nuri Paşa'nın Alman makamlarıyla yaptığı görüşmede emperyalizme karşı Türk ulusunun verdiği kurtuluş savaşına önderlik yapmış ve tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuş olan Mustafa Kemal Atatürk'ü dış politikada Ruslar'a karşı izlediği denge politikası nedeniyle korkaklıkla itham etmesi, Enver Paşa'nın öncülük yaptığı Panturancı hareketi romantik bir şekilde sürdürmek isteyen Nuri Paşa'nın siyasi anlayışının Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ninkinden taban tabana zıt olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Nuri Paşa'nın Nazi yetkililerine bir yandan "Atatürk'ten daha büyük Türkçü" olduğunu iddia etmesi diğer yandan faşist, emperyalist Nazi Almanyası tarafından Türkistan'a "Genel Vali" olarak atanmayı arzu etmesi Türk ulusunun tam bağımsızlık anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi bu dönemde de Almanya kısa vadede savaşın sürdürülebilirliği ve uzun vadede sürekli olan petrol ihtiyacını karşılayabilmek için Bakü petrollerine önem vermiştir. Bu durumda Panturancılar'ın Azerbaycan da dahil olmak üzere Müslüman Türk halklarından müteşekkil bir Turan imparatorluğu kurma çalışmaları Alman çıkarlarıyla çatışmıştır. Türkiye'de ve Türkiye dışında yaşayan Panturancılar'ın Almanya'dan Sovyetler yenildikten sonra Türk kökenli toplulukların bağımsız birer devlet olarak tanınması beklentisine karşın Almanya bu topluluklara herhangi bir şekilde özerklik veya tam bağımsızlık vermeyi düşünmemiştir. Almanya'nın Türk halklarına yönelik, tam veya yarı bağımsızlık propagandaları ve

vaadleri hem sürgündeki göçmen Türkler'i ve Türkiye'deki Türkçüler'i hem de Türk kökenli esirleri Sovyet Ruslar'a karşı askeri ve siyasi destek sağlamak amacına yönelik olmuştur. Almanya'nın da tüm vaadlerine ve telkinlerine rağmen Türk Hükümeti'nin Rusya ve İngiltere'ye karşı Nazi Almanyası saflarında savaşa da dahil olmaması Almanya'nın Panturancı düşünceden beklentilerine cevap vermediği için, Türkiye ve Türkiye'deki gayri resmi Türkçülerle Panturancılık ve Kafkasya planları üzerine görüşmelere Hitler'in talimatıyla son verilmiştir. Ancak Hitler Almanyası, sadece Almanya'nın çıkarları ölçüsünde esir Türkler'den oluşturduğu lejyonlarla Panturancılık kapsamındaki değerleri bir siyasi-askeri istismar aracı olarak kullanmayı sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Alman Arşiv Kaynakları

- ADAP (Akten Zur Deutschen Auswaertigen Amtes) 1918-1945: Serie D:Band XIII.1, Sechster Band–Erster Halbband; 23. Juni bis 14. September 1941,Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1970
- ADAP: Serie D: 1937 – 1941, Band XIII. 2, Die Kriegsjahre, Sechster Band – Zweiter Halbband, 15. September bis 11. Dezmeber 1941, Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1970
- ADAP: Serie E: 1941-1945, Band I, 12. Dezember 1941 – 28. Februar 1942, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969
- ADAP: Seri E: 1941 – 1945, Band II, 1. Maerz bis 15. Juni 1942, Vadenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1972
- ADAP: Serie:E, 1941-1945, Band III, 16. Juni bis 30. September, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974
- BArch BA, Film 44645
- BArch BA, NS 43/40
- PA AA, R 261174
- PA AA, R 261175
- PA AA, R 29900
- PA AA, R 28876

Kitaplar ve Makaleler

- Cwilinki, S. (2000). *“Die Panturkismus – Politik der SS: Angehörige sowjetischer Turkvölker als Objekte und Subjekte der SS-Politik”*, 149-166, in: Höpp; Reinwald (2000). *Fremde Einsaetze – Afrikaner und Asiaten in europaeischen Kriegen 1914-1945*, Berlin: Verlag das Arabische Buch
- Çolak, M. (2006). *Osmanlı–Alman İlişkileri Çerçevesinde Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları (1913 – 1918)*, Isparta: Fakülte Kitabevi
- Dokuyan, S. (2006). *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Alman İlişkileri ve Bu Sürece Milliyetçi-Turancı Görüşlerin Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Erkilet, Emir H. (1943). *Şark Cephesinde Gördüklerim*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Glasneck, J. (1976). *Türkiye’de Faşist Alman Propagandası*, Çev. Arif Gelen, Ankara, Onur Yayınları.
- Gökpinar, H. (2011). *Deutsch–Türkische Beziehungen 1890 – 1914 und die Rolle Enver Paschas*, Marburg, Tectum Wissenschaftsverlag.

- Harun, M. (1925). Auszug aus der Dissertation: "Beitrag zur Beurteilung des Einflusses der Querschnittsform von Unterssebootsdruckkörpern auf die Stabilität während des Tauchens und bei Unterwasserfahrt" – Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktor-Ingenieurs der technischen Hochschule zu Berlin, Berlin: Technische Hochschule zu Berlin.
- Hilscher, J. (2012). Die deutsch-türkische Beziehungen 1940-42 in der Perzeption Hitlers, Ribbentrops und Papens – Eine Studie unter besonderer Berücksichtigung ihrer nachrichtendienstlichen Dimension, 2. Auflage, Ludwigsfelde: Ludwigsfelder Verlagshaus.
- Kılıç, S. (2012). "Alman Gizli Belgeleri'nde Panturan Faaliyetleri (194 –1942)", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 7, 189-204
- Landau, Jakob M. (1999). Pantürkizm, Çev., Mesut Akın, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Mangold-Will, S. (2013). Begrenzte Freundschaft–Deutschland und die Türkei 1918-1933, Göttingen: Wallstein Verlag
- Özdoğan, Günay G. (2006). "Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Picker, H. (1983). Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier – Hitler, Wie Er Weiklich War, am 9.5.1942 / Abend in Wolfschanze, Wiesbaden: VMA – Verlag
- Seidler, Franz W. (1970). "Zur Führung der Osttruppen in der deutschen Wehrmacht im Zweiten Weltkrieg", Wehrwissenschaftliche Rundschau 20, 168-174, Berlin: E. S. Mittler & Sohn
- Zur Mühlen, P. (1971). Zwischen Hakenkreuz und Sowjestern–Der Nationalismus der sowjetischen Orientvölker im Zweiten Weltkrieg, Düsseldorf: Droste Verlag.

Gazeteler

- Frankfurter Zeitung, 17 Ocak 1942
- Nationale Zeitung, 4 Şubat 1942
- Ulus, 11 Temmuz 1941

İnternet Kaynakları

- http://de.dbpedia.org/page/Walter_Malletke (Son Görüntüleme Tarihi: (25.05.2016)
- [https://de.m.wikipedia.org/wiki/Richard_Harder_\(Philologe\)](https://de.m.wikipedia.org/wiki/Richard_Harder_(Philologe)) (Son Görüntüleme Tarihi: 25.05.2016)
- https://www.turkcebilgi.com/veli_kayyum_han (Son Görüntüleme Tarihi: 25.05.2016)